

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ГУЛИСТОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

Ижтимоий-иқтисодий факультет

Миллий ғоя ва фалсафа кафедраси

5-44 гуруҳ битирувчи талабаси

Абизов Юсуфнинг

**5111600-Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими йўналиши
бўйича бакалавр даражасини олиш учун ёзган**

«Глобаллашув шароитида миллий ғоя

масаласи»

мавзусидаги

БИТИРУВ-МАЛАКАВИЙ ИШИ

Иш кўрилди ва ҳимоя

рахбар: ГулДУ

қилишга рухсат берилди.

фалсафа”

ГулДУ “МИҒ ва фалсафа”

кафедраси мудири:

_____С.ИСМАИЛОВ.

2014 йил “---” -----

Илмий

“МИҒ ва

кафедраси доценти

_____Ш.Юсупов

2014 йил “---” -----

Гулистон – 2014

Режа

Кириш

Адабиётлар таҳлили

1-БОБ. ГЛОБАЛЛАШУВНИНГ МИЛЛАТ ВА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ХАВФСИЗЛИККА ТАЪСИРИ

1.1. Глобаллашув ва миллат

1.2. Глобаллашув даврида “оммавий маънавият” ва унинг муаммолари

2-БОБ. ГЛОБАЛЛАШУВ ШАРОИТИДА МАЪНАВИЙ КОНЦЕПЦИЯ ВА МИЛЛИЙ ҒОЯ МАСАЛАСИ

2.1. Глобаллашув даври маънавий концепциясининг асосий мотив ва ғоялари

2.2. Миллий-маънавий хавфсизликни таъминлашни умуммиллий ғояга айлантирувчи омиллар

2.3. Глобаллашув даврида ёшлар онги ва қалбини ёт ғоялардан асрашда миллий ғоянинг ўрни

Хулоса ва тавсиялар

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

К И Р И Ш

Мавзунинг долзарблиги. Бугун глобллашувнинг авж олиш жараёнининг таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, унинг таъсирида, фан-техника, технологиялари соҳасида қўлга киритилган ютуқлар тез оммалашиб, мамлакатлар ва уларда яшаётган халқлар тараққиётига хизмат қилмоқда. Аммо худди мана шу ютуқлардан фойдаланиш тенгсизликни вужудга келтираётганида ҳам глобллашув етакчи омилга айланмоқда. У юксак ривожланган мамлакатлар ва уларда яшаётган миллатлар ҳамда халқларнинг яна ҳам тез ривожланишига, тараққиёт йўлига кириб бораётган ва уларда ҳаёт кечираётган миллатлар ҳамда халқларнинг эса уларга етиб олишига имкон яратмаётир.

Чунки бугун фан, техника, технология ва замонавий коммуникация соҳасидаги ютуқлар катта интеллектуал кучга ва моддий қудратга эга бўлган, юксак тараққиётга эришган мамлакатларда қўлга киритилмоқда. Тараққиёт йўлидан бораётган мамлакатларда эса бугунги шиддат билан ўзгараётган замон талаблари даражасида ана шу имкониятларнинг етарли даражада бўлмаслиги, ўзлари яратишдан кўра, тайёрини сотиб олишга мойиллигининг кучайиб бораётганлиги оқибатида ўзгаларга қарам бўлиб қолиш хавфи ҳам юзага келмоқда. Глобллашувни жиловлашнинг имконияти йўқлигини ҳисобга оладиган бўлсак, бу жараённинг олдини олиш омилларини излаб топиб, улардан самарали фойдаланган ҳолда миллий маънавиятни асрашда миллатнинг ўзини фаоллаштириш зарурияти келиб чиқмоқда.

Ижтимоий тараққиёт жараёнининг жадал суръатлар билан ривожланиб боришида алоҳида аҳамият касб этаётган бир даврда ёшларда глобал тафаккурни ривожлантириш ҳар бир давлат, халқ, миллат, ёхуд жамият маънавий камолотида янгича маъно-мазмун касб этмоқда. Жамият ривожига «ҳар бир ижтимоий ҳодисанинг ижобий ва салбий томони бўлгани сингари,

глобаллашув жараёни ҳам бундан мустасно эмас. Ҳозирги пайтда унинг ғоят ўткир ва кенг қамровли таъсирини деярли барча соҳаларда кўриш, ҳис этиш мумкин. Айниқса, давлатлар ва халқлар ўртасидаги интеграция ва ҳамкорлик алоқаларининг кучайиши, хорижий инвестициялар, капитал ва товарлар, ишчи кучининг эркин ҳаракати учун қулайликлар вужудга келиши, кўплаб янги иш ўринларининг яратилиши, замонавий коммуникация ва ахборот технологияларининг, илм-фан ютуқларининг тезлик билан тарқалиши, турли қадриятларнинг умуминсоний негизда уйғунлашуви, цивилизациялараро мулоқотнинг янгича сифат касб этиши, экологик офатлар пайтида ўзаро ёрдам кўсатиш имкониятларининг ортиши – табиийки, буларнинг барчасига глобаллашув туфайли эришилмоқда»¹. Ана шундай бир вазиятда ўзлигини, миллий ғояси ва мафкурасини мустаҳкам қилган ёшларгина ўтмиш мерос ва қадриятлардан ажралмаган ҳолда глобал тафаккурга тайёр ҳолда замонавийликни миллийлик даражасига кундалик турмуш тарзига тадбиқ этади.

Ўзбекистоннинг мустақил тараққиёт стратегиясини, ўзбек халқининг буюк давлат барпо этиш борасидаги мақсад-муддаоларини, миллий ғоянинг моҳиятини кенг жамоатчиликка ҳар томонлама тушунтириш, глобал тафаккур жараёнининг асл моҳият-мазмунини ёшлар манавиятидаги ролини аниқ ва равшан қилиб олиш жамиятимизнинг долзарб вазифалардан бирига айланди. Глобал тафаккур шароитида миллий ғояни ёшлар, хусусан халқимиз қалбига сингдиришда жамият ҳаётининг барча соҳаларини қамраб олиш, таълим-тарбия, тарғибот ва ташвиқотнинг самарали усул ва воситаларидан оқилона фойдаланиш тақозо этилмоқда. Бугунги кунда глобаллашувнинг ижтимоий ҳоётимиз билан боғлиқлиги хусусида Президент И.А.Каримов ўз фикрларини билдирад экан, «Биз сиёсий ва иқтисодий тараққиёт, давлат ва жамият қуриш стратегиясини барпо этишда халқимизнинг тарихан шаклланган миллий ва маданий ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган, мамлакатимизнинг мавжуд табиий-иқтисодий, минерал хомашё ва инсоний салоҳиятини холисона ва

жиддий баҳолаган ҳолда, жаҳон ҳўжалик алоқалари тизимида ўзимизга муносиб жой эгаллашни мақсад қилиб қўйиб, бундй марраларга эришишни асосий вазифамиз сифатида белгилаб олдик»¹, деб таъкидлайди.

Бугунги кунда глобал тафаккур ахборотлашган жамиятда миллий ғояни шахс хусусан, ёшлар онгига сингдиришда таълим-тарбиянинг турли шакллари орқали амалга оширишни олдимизга мақсад қилиб қўйди.

Бунда қуйидаги вазифалар негизда ёшларнинг маънвиятини миллий ғоя асосида шакллантириши лозим:

1 барча таълим муассасаларида ўқувчилар ва талабаларнинг ёшига мос равишда миллий ғояни онгига сингдиришнинг дифференциал педагогик-психологик ва илмий дастурини яратиш;

2 кадрлар тайёрлаш миллий дастуридан келиб чиққан ҳолда ўқувчи-талабалар онгида миллий ғояни сингдиришда таълимнинг шаклланиб боришини узлуксиз тарзда назорат қилиб бориш;

3 глобал тафаккур билан узвий равишда ўқув дастурлари, дарслик ва қўлланмаларда миллий мафкура ғояларини теран акс эттириш;

4 ахборотлашган жамиятга монанд тарзда мактаб, лицей, коллеж, институт ва университетларда мафкуравий ва ғоявий тарбияни бугунги кун талаблари даражасига кўтариш.

Жамиятда оммавий ахборот воситалари ва жамоатчилик фикрини шакллантириш марказлари билан боғлиқ равишда миллий ғояни глобал тафаккур билан боғлаш ҳамда ёш авлод онгига сингдириш алоҳида аҳамиятга эга. Улар маънавий-маърифий ислохотлар жараёни, бу борадаги муаммоларни жамият ҳаётининг турли қирраларини тезкорлик билан акс эттирадиган энг самарали воситадир.

Жамиятнинг шиддат билан ўзгариб бориши натижасида «XX асрда глобаллашув жараёнининг тезлашиши ва умумсайёравий цивилизациянинг шакллана бошлаши жаҳон мафкураларининг характерини ўзгартириб юборди.

Уларнинг ўрнини босадиган қудратли мафкуранинг йўқлиги, геосиёсий мақсадларнинг ўзгаргани эса бу ғояларнинг салбий таъсирини янада кучайтирди. Бундай шароитда ўз мақсадини аниқ белгилаб олган, эҳтиёж ва манфаатларини яхши англаб етган, ўз эътиқодига эга бўлган, бир сўз билан айтганда ўз миллий ғоясини шакллантирган миллатгина келажагини сақлаб қолади ва истиқболини белгилайди»¹. Шундай миллат сифатида шаклланган ўзбек халқи ёшлари ўзининг асрлар оша яшаб келаётган миллий ғояси асосида маънавиятини илғор технологиялар билан бойитиш, турли таъсирлар негизида ўзликни англаш, миллий қадриятларни эъзозлаш ва глобал тафаккурни келажакка ўз ҳолича етказишга доимо тайёрдир.

Ишнинг мақсади ва вазифалари. Мазкур битирув-малакавий ишимизда ҳозирги даврда глобаллашув ва миллий ғоянинг ўзаро амал қилиш бобидаги муаммоларини очиқ бериш мақсадида, қуйидаги вазифаларни ҳал қилишни ўз олдимизга қўйдик:

- глобаллашув даврида миллат масаласи ва уни инқироздан сақлаб қолиш муаммосини таҳлил қилиш;
- глобаллашув даврида “оммавий маънавият”, унинг талқинлари ва миллий-маънавий ҳаётдаги ўрни ҳақида фикр юритиш;
- глобаллашув даври маънавий концепциясининг асосий мотив ва ғояларини очиқ бериш, унинг заруратини асослаб бериш;
- миллий-маънавий хавфсизликни таъминлашни умуммиллий ғояга айлантирувчи омилларни кўрсатиш;
- глобаллашув даврида ёшлар онги ва қалбини ёт ғоялардан асрашда миллий ғоянинг ўрнини очиқ бериш.

Ишнинг объекти бўлиб ҳозирги кунда Ўзбекистондаги глобаллашув жараёнлари ва уларнинг миллатимиз тараққийси, маънавий ҳаётимизга таъсири танлан олинди.

Ишнинг фарази шуки, жаҳондаги глобаллашувнинг оқибатлари айниқса

ёшларни ёт ғоялар хуружидан сақлаб қолишга, миллий менталитетимизни сақлаб қолишга эътибор бериш зарурлигини кўрсатмоқда. Бу борада ёшларни маънавий тарбиялаш, улар онгига миллий истиқлол ғоясини сингдириш, уларни ҳақиқий ватанпарварлар қилиб тарбиялаш муҳим аҳамият касб этмоқда.

Ишдаги янгиликлар шундан иборатки, сўнгги йилларда хорижда ва Ватанимизда глобаллашув, оммавий маънавият, глобаллашувнинг оқибатлари, миллий маънавий концепцияга бағишланган адабиётларни таҳлил этган ҳолда, глобаллашувнинг миллий маънавиятимизга салбий таъсири ўрганилди, уларнинг айниқса ёшларимизга таъсир қилиши миллий ҳалокатга олиб келиши мумкинлиги очиқ берилди. Бу борада, миллий маънавий концепцияни миллий ғоя билан бойитиш, ёшлар онгига миллий ғояни сингдириш муҳимлиги кўрсатилди.

Ишнинг методологик асослари ва усуллари. БМИ ёзишда Президент Ислон Каримовнинг бир қатор асарлари методологик асос бўлиб хизмат қилди. Ишни ёзишда таҳлил, умумлаштириш каби усуллардан фойдаланилди.

Ишнинг амалий аҳамияти. Мазкур битирув-малакавий ишда келтирилган маълумотлардан “Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар”, “Миллий-маънавий тикланиш”, “Глобаллашув асослари” каби фанлардан рефератлар ёзиш, маъруза тайёрлашда, мустақил ишларни бажаришда фойдаланиш мумкин.

Ишнинг тузилиши. Мазкур битирув-малакавий ишимиз Кириш, адабиётлар таҳлили, асосий қисмдаги 2та боб, хулоса ва тавсиялар ҳамда фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат. Иш юзасидан тақдимот тайёрланган.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ

Глобаллашув, унинг миллат ривожига таъсири, глобал муаммолар ва ёшларни миллий ғоя руҳида, маънавий баркамол этиб тарбиялаш масалалари Президент И.Каримовнинг бир қатор асарларида очиб берилган¹. Бу борада айниқса унинг “Юксак маънавият – енгилмас куч” асари муҳим ўрин тутди.

Ш.Қаҳҳорованинг глобал маънавиятга бағишланган монографиясида ижобий ё салбийлигини аниқлаш қийин бўлган глобал ўзгаришлар, улар билан боғлиқ бўлган ижтимоий, иқтисодий, мафкуравий, маънавий ва бошқа хил инқирозлар хусусида фикр юритилган. Шунингдек, глобаллашув даври маънавий концепциясининг ғоялари очиб берилган².

Глобаллашув, оммавий маънавият, оммавий маданият ва миллий ғоя масалалари бир қатор адабиётларда глобаллашув дарвидаги муаммоларни қамраб олган ҳолда ёритиб берилган. Жумладан, Ўзбекистонда таниқли файласуф олим С.Отамуратовнинг китобларида глобаллашувнинг тобора авж олиши миллий маънавиятларга таҳдид қилишини кучайтириши таъкидлаб ўтилган ҳамда бу борадаги салбий оқибатларни бартараф этиш мақсадида, миллий-маънавий хавфсизлик тушунчасини киритишни тақлиқ этган ва бунга эришиш борасидаги ўз фикр-мулоҳазаларини билдирган³.

Оммавий маданият ва глобаллашув даври таҳдидлари, ахборот хуружининг салбий оқибатлари ҳақида хорижлик олимлардан Ю.В.Кузовков, П.Дж.Бьюкенен, С.Хантингтон, А.Игнатенко ўз фикрларини билдиришган.⁴

Глобаллашув даврида Интернет, оммавий маданиятнинг миллий тараққиётга таҳдидлари ва уларнинг кутилажак оқибатлари бир қатор мақолаларда ўз аксини топган. Хусусан Ш.Одилхонова “оммавий маданият” тушунчасига изоҳ беришга уринган бўлса, У.Саидов “оломон маданияти” ҳақида ёзади. О.Тошбоев эса “оммавий маданият” таҳдидларини келтиради ва уларнинг

Ўзбекистон ёшларига таъсирини очиб беради. А.Эркаев бу борада ахборот хуружи ва оммавий маданият айнан глобаллашув даврининг ҳосиласи эканлигини таъкидлайди ¹.

Хуллас, адабиётлар таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, сўнгги йилларда глобаллашув даври жараёнлари миллатлар ва халқлар ҳаётига таъсир ўтказиб, уларнинг кучайиб кетиши хатто цивилизациямизнинг инқирозига олиб келиши мумкин экан. Шунинг учун бу салбий оқибатларни бартараф этиш учун, барча мамлакатлар биргаликда, ўзаро жипслашгиб ҳаракат қилишлари, ёшларни тарбиялашга алоҳида эътибор кўрсатишлари, миллий-маънавий негизларга, бошқа халқлар маданиятига ҳурмат билан қарашлари ниҳоятда муҳим аҳамият касб этмоқда.

1-БОБ. ГЛОБАЛЛАШУВНИНГ МИЛЛАТ ВА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ХАВФСИЗЛИККА ТАЪСИРИ

1.1. Глобаллашув ва миллат

Маълумки, тараққий қилган мамлакатларда «миллат» омилига моддий борлиқ сифатида жиддий эътибор берилмайди. Жумладан, АҚШда фуқаролик миллатдан юқори туради. «Мен америкаликман» – деган мезон ёки кўрсаткич

«мен англизман» ёки «французман» – деганидан юқори туриши ҳаммага аён. Иккинчи томондан эса, кам тараққий қилган ёки тараққиёт йўлига ўтаётган мамлакатларда юқоридаги кўрсаткичнинг тескараси амал қилади, яъни миллат фуқаролик билан уйғун мавқеда турмоқда. Ана шу икки хил муносабат мавжудлигининг сири нимада? Биринчисининг мавжудлиги мамлакат юксак тараққиёти, у ерда яшаётган миллат, элат вакилларининг моддий жиҳатдан таъминланганлиги ва миллий-маънавий эҳтиёжларнинг тўла таъминланганлиги билан боғлиқмикан? Миллатнинг фуқаролик мақоми устунлиги амал қилётгани мазкур мамлакатларда яшаётган миллат ва элатларнинг ўз истиқболи учун хавф-хатарнинг мавжудлигини англамаётганлиги билан боғлиқ бўлиб қолмоқдамикан? Ёки миллатнинг ўзи инсон ва унинг борлиғи билан боғлиқмикан, деган ўта мураккаб саволлар келиб чиқаверади.

Бугун юксак тараққиётга эришган мамлакатларда ҳам титул миллат вакилларининг табиий ўсиши (туғилиш)нинг кескин камайиши ҳисобига эмас, аҳоли сони асосан мигрантлар ҳисобига тўлдириляётганлиги сабабли уларда истиқболда мамлакат бутунлай мигрантлар қўлига ўтиб кетиши мумкин, деган хавотирларни туғдирмоқда. Шу маънода ҳам бу мамлакат давлат раҳбарлари «миллат» тушунчасини эмас, «биз» тушунчасини қўллаб, уни «мигрантлар»дан фарқлашга ва «биз» ғоясини асрашни кўтариб чиқмоқдалар. Албатта, улар «биз» деганда мамлакат номи билан аталувчи титул миллатни назарда тутаяётгани ҳеч кимга сир эмас. Титул миллат қандай ном билан аталишидан қатъи назар, барибир мазмун ўзгармайди. Бу фикрни келтиришимиздан мақсад «миллат» бугунги кунда объектив ва субъектив сабабларга кўра, барча мамлакатларда етакчи омилга айланиб бормоқда.

«Миллат» тушунчаси, унга бўлган муносабатлар тўғрисида С.Отамуратов батафсил тўхталиб, жумладан, «миллат» тушунчасига турли қарашларни келтириб, уларга ўз муносабатини билдиришга ҳаракат қилган. «Миллат» тушунчасига қуйидагича таъриф бериб ўтилган: Миллат деганда, кишиларнинг

ягона тил, миллий ўзликни англаш руҳияти, маънавият (кенг маънода), урф-одатлар, анъаналар, қадриятлар ягоналиги асосида маълум ҳудудда яшовчи ўз давлатига эга бўлган, иқтисодий алоқалар билан боғланган мустақил субъект сифатида ўзига хос моддий ва маънавий бойликларни ифодаловчи ҳамда яратувчи кишиларнинг этник бирлиги тушунилади.²

Берилаётган мазкур таърифнинг шу пайтгача бир қатор хорижий мамлакатлар олимлари томонидан эълон қилинган адабиётлардаги таърифлардан фарқли жиҳатлари қуйидагилардан иборат:

- а) миллий ўзликни англаш миллатнинг муҳим белгиси эканлиги;
- б) «миллат»нинг мустақил субъект сифатида мавжудлигида унинг маълум давлатга эгалиги;
- в) инсон (кишилар) «миллат»ни ифодаловчи эканлиги кабилардир. Бу ерда яна бир асосий фарқ – миллатга таъриф беришда моддий асосларга эмас, балки маънавий ўзига хосликка устуворлик беришда ўз ифодасини топган.

Миллий ўзликни англаш «миллат» тушунчаси таърифида ўзак ғоя сифатида берилишининг сабаби шуки, бусиз миллат ўзини бошқа миллатлардан маънан ва руҳан фарқ қилдира олмайди, мустақил субъект сифатида маълум бирликни вужудга келтира олмайди, ор-номуси, ғурурини ҳимоя қилиш зарурлигини англаб ета олмайди. У ўз «мен»ини ўзлигини англаши натижасида намоён эта олади;

г) инсон (кишилар) миллатни ифодаловчи сифатида берилганлигининг заминиди миллат моддий борлиқ сифатида реал инсонлар уюшмасидан иборат эканлиги билан боғлиқдир. Аслида «миллат» тушунчаси мавҳум тушунча, унинг моддий борлиқ бўлишига тили, урф-одат, анъана, қадриятлари умумий бўлган ва ягона ҳудудда яшовчи кишиларнинг табиий, маънавий-руҳий уюшуви асосий омил бўлган. Инсонсиз миллатни тасаввур этиб бўлмайди, унинг инсон сифатидаги энг характерли жиҳати ҳам маълум миллатга мансублиги билан боғлиқдир;

д) таърифда давлат миллатнинг муҳим белгиси сифатида берилиши негизида унинг маълум ҳудудда тили, урф-одат, анъана ва қадриятлари умумий бўлган инсонларни бирлаштириши, уюштириши ҳамда уларнинг ўзига хослигини таъминлашдаги ўрни билан боғлиқлиги назарда тутилган.

Бу масалада кўпчилик олимлар томонидан иккиланиш ёки, умуман, «давлат»ни миллатнинг белгиси сифатида қаралишини инкор этиш каби муносабатлар ҳам борлигини таъкидлашимиз лозим. Ана шундай муносабатларнинг мавжудлигига жаҳондаги барча мамлакатларнинг полиэтник ҳолатда эканлиги асос қилиб олиниши ва «титул» бўлмаган миллатлар ҳам ўзларининг давлатини тузишга интилишининг юзага келиши мумкинлигига ҳавотирлик билан қараш сабаб бўлиб қолмоқда. Фикримизча, бундай қарашларга ҳеч қандай асос йўқ. Чунки у ёки бу давлатни ҳар доим ҳам аҳолининг кўпчилик қисмини ташкил қилувчи ва ўша заминда азалдан яшаётган маҳаллий аҳоли шакллантириб келган. Шунинг учун ҳам давлатлар номи ана шу маҳаллий аҳолининг номи билан аталади ва унга «титул» мақоми берилади. «Титул» бўлмаганларининг ҳам ўз давлатлари мавжуд бўлиб, улар бошқа ҳудудларда жойлашган. «Титул» бўлмаган миллат ва элат вакиллари ўзларининг номи билан аталувчи давлатларга бориб яшашларига ҳеч қандай тўсиқ қўйилмаган. Бу – умуминсоний қадрият даражасига кўтарилган. Энг асосийси, қайси давлатда «титул» бўлмаган миллатларнинг тинч, фаровон ва титул миллатлар билан барча соҳаларда ҳуқуқлари тенглиги таъминланган бўлса, барқарор ривожланиши давом этмоқда. Шундай экан, «давлатни миллатнинг муҳим белгиси сифатида кўрсатишга эҳтиёж борми?» деган савол келиб чиқади. Бунга «ҳа» деб жавоб бериш мумкин. Бунинг қуйидаги сабаблари бор.

Биринчидан, юқорида таъкидлаганимиздек, давлат миллатни бирлаштиради, титул миллатнинг абадийлигини таъминлайди, унинг ўзига хос урф-одат, анъана ва қадриятларининг ривожланишига масъул бўлади,

аждодлардан қолган меросни асрайди, уни кейинги авлодларга етказди ва миллатнинг ривожланиб боришига ғамхўрлик қилади. Маълум давлатга бирлашмаган миллатлар тарқоқ ҳолатда бундай имкониятларга эга бўла олмайди.

Иккинчидан, бугун глобаллашувнинг авж олиши шароитида миллатни асраш глобал муаммога айланмоқда. Чунки бу жараён «кичик» ва кам тараққий қилган мамлакатлардаги халқ (миллат)ларни йирик ва тараққий қилган мамлакатлар ҳамда уларда яшаётган халқ (миллат)ларга қўшилиб кетиш хавфини кенгайтirmoқда. Бундай шароитда ўз давлатига эга бўлиш мамлакатларнинг ана шу хавфдан ҳимояланишида муҳим аҳамиятга эга бўлади.

Учинчидан, миллатларнинг ўз номи билан аталувчи давлатга эга бўлишлари, уларнинг ўзлари билан ёнма-ён яшаётган миллат ва элат вакилларига нисбатан беписандлик билан қараш, уларнинг манфаат ва эҳтиёжларини ҳисобга олмасликни билдирмайди. Аксинча, ўз номи билан аталувчи давлатлардаги титул миллат ўз атрофидаги миллатларга нисбатан қанчалик бағрикенглик билан қараса, уларнинг ҳеч қандай тўсиқларсиз барқарор ривожланишига ғамхўрлик кўрсатсагина, унинг давлати ҳам шу даражада ривожланиб боради¹.

Бугун давлатларнинг полиэтник ҳолатда яшаши реалликка айланди ва уларда яшаётган турли миллат ва элат вакиллари ўзаро иноқ, бир-бирини қўллаб-қувватлаб умумий тараққиётга эришмоқдалар. Президентимиз Илҳом Каримов таъкидлаганларидек, «Дунёнинг ҳақиқий бойлиги қадриятларни ўзаро айрибошлаш, бир-бирини бойитиш имконияти ана шу хилма-хилликдадир»¹.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, глобаллашувнинг бугун шиддат билан ривожланиш жараёни шуни кўрсатмоқдаки, бугун «миллат»нинг мустақил субъект сифатидаги мақомини асраб қолиш, унинг «мен»лигини таъминлаш юқоридаги омилларнинг қай даражада мустаҳкамлигига боғлиқ бўлиб қолмоқда.

С.Отамуратовнинг фикрича, глобаллашув инсоният тафаккури тараққиётининг янги босқичи, жаҳон иқтисодий ҳаёти интеграциялашувининг тезлашуви, фан-техника ва бошқа соҳаларни жаҳон халқларининг мулкига айлантиришдаги ўрни ҳамда улар воситасида бугун инсониятнинг янги тараққиёт босқичига кўтарилиши жиҳатидан янги цивилизациянинг кўринишидир. Лекин айнан глобаллашув жараён сифатида цивилизация эмас, балки уни ташкил этган ва ҳаракатга келтираётган инсон тафаккури тараққиётининг маҳсули бўлган фан-техника, технологияларида содир бўлган ютуқларни инсоният тараққиётини янги босқичга олиб чиқаётган кучи ва қудрати билан цивилизация, ҳисобланади². Бу ҳар иккала тушунчанинг аниқ мезони бўлишини талаб этади. Бунинг маъноси шуки, ҳозирги замон фани, техникаси ва технологияси мисли қурилмаган даражада ривожланмаса, уларни юксак тараққий қилган коммуникациялар оммалаштирмаса, глобаллашув жараён сифатида юзага келмас эди.

Фан-техника ва технологиялар юксакликка кўтарилди ва уларнинг бир зумда жаҳон халқларининг мулкига айланишида ҳозирги замон юксак тараққий қилган коммуникациялари катта кучга айланмоқда. Шу тариқа уларнинг жадал суръатлар билан алмашинуви глобаллашувни жараён сифатида шакллантирди. Уларсиз глобаллашув моддий эмас, мавҳум тушунча сифатида қолиб кетаверар эди. Шу ўринда глобаллашув жараёнида қатнашаётган томонлар манфаатлари масаласига ҳам аниқлик киритиш лозим бўлади.

Аслини олганда, фан-техника ва технологиялар ҳар доим ҳам инсоният мулки бўлиб келган ҳамда унинг манфаатларига хизмат қилган. Бугунги кунда бу жараёнда қуйидаги ўзгаришлар содир бўлди: а) фан-техника, технология ва уларни оммалаштирувчи коммуникациялар юксак тараққиёт даражасига кўтарилди; б) ана шу коммуникацияларнинг юксак даражага кўтарилиши оқибатида қўлга киритилаётган барча ютуқларни оммалаштириш тезлиги ошди; в) инсонларнинг интеллектуал салоҳияти ривожини натижасида қўлга киритилган

ютуқяр билан уларни ўзлаштириш ўртасидаги вақт ва масофа кескин қисқарди. Худди ана шу ўзгаришлардан келиб чиққан ҳолда глобаллашувга жараён сифатида қаралса, тўғри бўлади. Шундагина унинг ижтимоий, сиёсий ва иқтисодий жиҳатларини аниқ белгилаб, ижобий ёки салбий томонларини ажрата олиш учун имконият вужудга келади. Аммо глобаллашув тараққиётнинг ўзига хос янги босқичи бўлиши билан бирга, ундан қатнашаётган барча томонлар, яъни катта моддий бойлик, юксак интеллектуал салоҳиятга эга бўлган томонлар асосий манфаат кўрмоқдалар. Негаки, глобаллашувнинг замирида гегемонистик тамойиллар ўз аксини топган бўлиб, унда тараққий қилган мамлакатларнинг ресурсларга эгалик қилиш ва улардан фойдаланиш масаласи бирламчи мақсад сифатида ифодалангандир. Уларга эга бўлмаган томонлар эса аста-секинлик билан бўлса-да, катта имкониятчиларга қарам бўлиб бормоқдалар. Худди ана шу жиҳати билан глобаллашув ўзини тенгсизликни юзага келтирувчи жараён сифатида намоён этмоқда. Эҳтимол, глобаллашувни тараққиётни тезлаштириш жиҳати билан цивилизация мақомидан «махрум» этиб бўлмас. Чунки у кимнинг ёки қайси бир кучларнинг манфаатига кўпроқ хизмат қилиши билан унинг асосий мақомига путур етказмайди. У нима бўлганда ҳам инсоният тафаккури ривожининг янги босқичи, уни янги юксак тараққиёт босқичига олиб боровчи жараёндир. Ана шу жиҳати билан у ХХI аср цивилизацияси сифатида тарих саҳифаларидан мустаҳкам ўрин олиши муқаррар.

Глобаллашув, ўз навбатида, миллатнинг истикболини барбод қилишдаги таъсири билан чинакам маънодаги тўлақонли цивилизация мақомига эга бўлолмайди. Чунки тарихий маълумотлардан маълумки, глобаллашув жараён сифатида шакллана бошлаган ХIХ асрнинг охири ва ХХ асрнинг бошларигача дунёда миллатларнинг шаяотланиши, ривожланиши ва такомиллашуви юз берган. Гарчанд бу силлиқ кечмаган, гоҳида ривожланиб, маълум бир босқичда тарқоқ ҳолга тушган бўлса-да, унда куч таъсири билан миллатнинг барбод

бўлиб кетмаганлигини кўришимиз мумкин. Агар кичик этник гуруҳларнинг йирик миллатларга табиий сингиб кетганлиги ҳисобга олинмаса, миллат доимо тараққиёт сари борган. Глобаллашув эса юқорида келтирилган ижобий томонларидан қатъи назар, миллатларнинг маънавиятини, истиқболини барбод қилиш кучи билан хавфлидир.

Глобаллашув реал жараён сифатида бир қатор омиллар билан бугун юксак тараққий қилган мамлакатларнинг устуворлигини таъминлашга, кам тараққий қилган ёки тараққиёт йўлига кираётган мамлакатлар ва уларда яшаётган халқларнинг онги, қалби ва дунёқарашида «боқимандалик» руҳиятини ривожлантирмоқда. Фикримизча, улар қуйидагилар орқали юзага келмоқда: а) иқтисодиёт омили; б) фан-техника ва технология ютуқларини оммалаштириш; в) юксак тараққий қилган мамлакатларнинг қудратли иқтисодий, интеллектуал ва уддабуронлик салоҳияти устуворлиги асосида вужудга келган «оммавий маданият»ни жаҳон халқлари ўртасида кенг ёйиш ва улар онгига сингдириш борасида олиб борилаётган фаолиятлар орқали;

г) кам тараққий қилган ёки энди тараққиёт йўлига кираётган мамлакатлар ва уларда яшаётган халқларнинг иқтисодий, интеллектуал салоҳиятлари глобаллашув жараёнларининг ривожланиш даражаларидан орқада қолаётганлиги кабиларда ўз ифодасини топмоқда¹.

«Халқаро статистика маълумотларига қараганда, умумжаҳон даромади 20% қашшоқ мамлакатларнинг улуши 1960 йилдаги 2,3% дан 1990 йилда 1,4% га, 1994 йилда эса 1,1% гача камайган. Ер шарининг энг бой 20% аҳолиси билан энг қашшоқ 20% аҳолиси ўртасидаги тафовут 1960 йилда 30:1, 1991 йилда 61:1, 1994 йилда эса 78:1 ни ташкил этган. 1969 ва 1989 йиллар оралиғида 20% энг бой мамлакатларнинг жаҳон ялпи миллий маҳсулотидаги ҳиссаси 70% дан 83% га ошган бўлса қашшоқ 20% мамлакатларнинг улуши 2,3% дан 1,4% га камайган»¹.

Статистик маълумотлардан кўриниб турибдики, иқтисодий жиҳатдан

ривожланган давлатлар тобора ривожланиб, қашшоқ давлатлар эса борган сари қашшоқлашиб бормокда.

«Ғарб аналитиклари ХХІ асрни қандай тасаввур этадилар? Ким бу асрда «бал»ни бошқаради? Табиийки, трансмиллий корпорациялар кимнинг қўлида кўп бўлса, ўша. Демак — АҚШ. Фактларга мурожаат қиламиз: 1998 йилда 200 та энг катта трансмиллий корпорациялардан 74 таси АҚШ байроги остида бўлган. Шунга ўхшаш корпорациялар барча товар айланмаларининг 36,5 фоизи улар ҳиссасига тўғри келган. Америкаликлар барча ТМКларни биргаликда олганда энг кўп «ишлаганлар». Улар 52,7 фоиз фойда кўрганлар. Дунёдаги энг катта 50 та компаниядан 33 тасининг штаб квартираси АҚШда жойлашган. Улар биржада барча катта қийматга эга бўлган акцияларнинг 71,8 фоизига эгалик қиладилар. Яна бир жонли мисол. Дунёдаги мавжуд 201 та катта саноат ва молия компания ларининг 90 фоизи АҚШ, Буюк Британия, Германия ва Франция каби катта беш мамлакат ҳиссасига тўғри келади².

Бу маълумотлар ер куррасидаги миллий статистика хизмати ва шунингдек, БМТнинг махсус ташкилоти томонидан тўпланган ва компьютерларда таҳлил қилинган. Бу рақамлар жаҳоннинг тараққий қилган мамлакатлари нақадар шиддат билан мавжуд моддий бойликларга эгалик қилаётганлигидан далолат бериб турибди.

Тараққий қилган мамлакатлар мавжуд моддий бойликлар ёки ишлаб чиқиётган маҳсулотлардан келаётган даромаднинг асосий қисмини эгаллаган бўлса, нима бўлибди? Уларнинг интеллектуал, техник, технологик ва иқтисодий имкониятлари катта, шунинг учун ҳам бу жараёни табиий, деб қараш тўғри эмасми? Боз устига, дунё тараққиётида бозор муносабатлари амал қиётган шароитда ҳамма ҳам тадбиркор ва уддабурон бўлавермайди, уларни тенглаштиришнинг имкони ҳам йўқ. Шу билан бир қаторда, бозор амалиётида ҳамма ҳамма учун эмас, ҳар ким ўзи учун — деган тамойил «ишлайди» ва кимнинг қўлида моддий имконият, интеллектуал салоҳият ва тадбиркорлик

қобилияти кучли бўлса, у ривожланиб бораверади, аксинча уларга эга бўлмаганлар эса эга бўлганларга ҳеч бўлмаганда қарам бўлишга, боғланиб қолишга ва унинг орқасидан эргашиб боришга мажбур бўлади. Бу глобаллашув вужудга келтирган бугуннинг реал ҳақиқатидир. Яна ҳам аниқроқ айтганда, бу глобаллашувнинг тараққий қилган мамлакатларга яратиб бераётган «марҳамати» — қашшоқ мамлакатларни уларга боғлаб қуйишнинг қарамликка айланишига олиб борувчи йўли, дейиш мумкин.

Тарихга мурожаат қиладиган бўлсак, йирик тараққий қилган, катта имкониятларга эга давлатлар ҳар доим ўзга давлатларни ўзларига қарам қилиш, уларнинг бойликларига эгалик қилиш учун бор кучини ишга солганлар ва ўзларининг мақсадларига эришганлар. Буни эрамиздан аввалги Македониялик Александрдан тортиб иккита жаҳон урушини келтириб чиқарганларнинг ана шу воситалардан фойдаланганида қўриш мумкин. Бу урушларда бегуноҳ инсонлар қурбон бўлганлар, мамлакатлар таланган, уларнинг аجدодлари томонидан қолдирилган моддий ва маънавий мерослари йўқ қилинган ёки олиб кетилган. Шу билан бирга зўравон давлатлар босиб олган мамлакатларида ўзларининг тартибларини, урф-одат, удум, анъана ва қадриятларини жорий қилганлар. Бундай жирканч урушлар қарам бўлиб қолган мамлакатлар халқларининг қаддини буккан, миллий руҳиятининг сусайишига олиб келган. Тўғри, вақт ўтиши билан улар мустақилликка эришган ва ўзлигига қайтишга муваффақ бўлган. Аммо бунинг учун улар ўз бошларидан катта фожиаларни кечирганлар. Шу билан бирга мустақилликни қўлга киритиш учун маълум вақт талаб этилган ва бу вақт ичида халқ (миллат)ларнинг бирлиги ва уларнинг куч бўлиб бирлашиши, умумий душманга қарши матонат билан кураша билиш салоҳияти шаклланиши зарур бўлган. Албатта, бу воқеалар қарамликка айлантирилган халқ (миллат)ларнинг мустақиллик учун олиб борган курашлари ва босқинчи давлатлар томонидан уларга (босиб олган халқларга) нисбатан зўравонлик сиёсати ҳақида жуда кўп ёзилган ва бундан кейин ҳам ёзилади. Бугунги кунгача

биз агар ўтмишда юксак тараққий қилган мамлакатлар дунёга ҳукмронлик қилишда очикдан-очик қуроллардан фойдаланиб, қирғинбарот урушларни олиб борган бўлса, бугун вазият тубдан ўзгарди, деб ўйлаб келган эдик. Чунки бугун ўтмишда бўлгани каби жаҳон урушларини бошламоқчи бўлган давлатларнинг ўзлари омон қолишининг ҳеч қандай имконияти қолмади. Чунки жаҳонда тўпланган қурол-яроғларнинг бир ҳудуддан иккинчи ҳудудга ўтиб кетишининг олдини олиш мумкин бўлмай қолди. Дунёнинг у ёки бу мамлакатларида кечагина ишлаб чиқилган энг янги ва ўз кучи билан аввалгиларидан бир неча баробар устун бўлган қуролни эртага бошқа давлатларда ҳам пайдо бўлаётганлигини кўриб турибмиз. Янги ишлаб чиқарилаётган қурол-аслаҳаларнинг бу даражада тез тарқалиши ундан катта фойда кўрадиган кучларнинг бемалол ҳаракат қилиш имкониятининг мавжудлиги билан боғлиқ бўлиб қолмоқда. Бу масаланинг бир томони бўлса, иккинчидан, бугун дунё икки қутблиликдан кўп қутблилик ҳолатига ўтди. Кучлар нисбатининг ўзгаришига, хусусан, икки қарама-қарши тузилмалар барҳам топиб, дунёда манфаатларнинг турли-туманлиги юзага келган. Энди давлатларнинг ўз манфаатларидан келиб чиққан ҳолда ўзларининг мустақил сиёсат олиб бориш имконияти мавжуд. Улар эндиликда кимнингдир таъсир доираси манфаатларидан эмас, банки ўз манфаатларидан келиб чиққан ҳолда ўз сиёсатларини олиб боришга муваффақ бўлмоқдалар. Бу бугунги кунга келиб йирик давлатларнинг ўзаро бирлашиб, жаҳон урушини бошлаб юбориши имкониятининг чекланганини билдиради. Учинчидан, бугунги кунга келиб инсонларнинг интеллектуал салоҳияти юксак даражада ривожланди. У энди дунёда қарама-қаршилик нималарга олиб келишини кўпроқ англаб етмоқда. Унинг бугунги тамаддуннинг умрини узайтириш, уни кейинги авлодларга эсон-омон етказиш қанчалик мураккаб муаммога айланиб бораётганлигини тушуниб етмоқда. Зеро, бутун унинг олдида ўзи эришган тамаддунни асрашга қарши қаратилган глобал муаммолар ортганидан ортиб бормоқдаки, уларнинг олдини олиш, ечимини топишда ўзаро

якдилликни тақозо қилмоқда¹.

Албатта, юқорида келтирилган фикрлар, ҳали дунёда уруш хавфи бутунлай тугади, дегани эмас. Чунки қуролланиш пойгаси ҳали ҳам давом этмоқда. Ҳарбий соҳадаги мутахассисларнинг ҳисоб-китобларига кўра, бугун дунёда яшаётган 7 млрд. аҳолининг ҳар бирига бир тонна кучга эга бўлган портловчи модда тўғри келар экан. Бу камлик қилгандек, уларни такомиллаштириш, янги, энг даҳшатли кучга эга бўлган турларини ишлаб чиқиш давом этмоқда. Аммо нима бўлганда ҳам глобал (жаҳон) урушларни бошлаб юбориш ёки уни юзага келтиришга биронта давлат журъат қилишининг хавфи минимал даражада дейишимиз мумкин. Чунки энди содир бўладиган урушларда ғолиблар бўлмайди, балки уни ким бошлашидан, қандай имкониятга эга бўлишидан қатъи назар, ҳамма мағлубиятга учрайди. Шунинг учун ҳам Украинадаги ҳолатга бутун дунё ташвишланиб ва хавфсираб қарамокда.

Бундай вазиятнинг юзага келиши шароитида жаҳонда кечаётган глобаллашув урушларнинг кўринишларини ўзгартирди. Бугун урушлар қуроллари ишга тушириш ёки зўравонликнинг бошқа воситалари билан мамлакатларни босиб олиш, улар устидан ўз ҳукмронлигини ўрнатиш ва моддий ресурсларига эгалик қилишдан «тинч», «беозоргина», «ёрдам бериш», инвестициялар киритиш, гўё ривожланишга «қўмаклашиш» каби кўринишларга ўтиб, энг «умуминсоний», амалда мамлакатларни ўзларига қарам қилишнинг энг моҳирона услубларини ишга солишдек янги амалиёти юзага келди. Бу урушда асосий куч инсонларни қириб юборадиган даҳшатли қурооллар эмас, балки инсоният тафаккурининг маҳсули бўлган фан, техника, технология ютуқлари тараққий қилган мамлакатларнинг кам ривожланган ёки тараққиёт йўлига кириб бораётган мамлакатларни ўзларига қарам қилиб олишда асосий қурол вазифасини бажармоқда. Бу урушларнинг мазмуни шундаки, юксак даражада тараққий қилган мамлакатлар моддий бойлик орттириш йўлида ўзларида мавжуд бўлган барча имкониятларни ишга соладилар, улар юқорида

таъкидлаганимиздек, ўзларининг маблағлари (капитали)ни мамлакатларга киритадилар, ўзларидаги мавжуд бўлган фан, техника, технология ютуқларини уларнинг ишлаб чиқариш соҳасига жорий қилишга ёрдам берадилар. Ўрни келганда шуни ҳам таъкидлаш лозимки, худди ана шу соҳада тараққий қилган мамлакатларнинг ичида кўпроқ инвестиция киритиш, фан-техника, технологияни ишлаб чиқаришга жорий қилиш борасида ўзаро рақобат ҳам юзага келади. Лекин бу бир томондан мамлакатларга танлаш имкониятини берса-да, қарамликка мубтало бўлишнинг йўналиши ва моҳиятини ўзгартирмайди. Маълум маънода ана шу рақобатнинг кучайиши кам тараққий қилган ёки энди тараққиёт йўлига қираётган мамлакатларнинг ривожланган мамлакатлар инвестицияларини ўз давлатларига киритишига келсак, улар бундай имкониятлардан фойдаланишга муҳтож. Чунки, бу бугун глобаллашувнинг авж олиши шароитида дунёдаги бир қатор мамлакатлар аҳолисининг турмуш даражалари ўзлариникига қараганда бир неча баробар юқори эканлигини замонавий ОАВ орқали кўриб, билиб турадилар¹.

Боз устига, бугун жаҳон аҳолисининг мамлакатларга борди-келдиси эркинлашди. Бу мамлакатларда яшаётган аҳолига ўз ҳаётини ўзгалар билан солиштириш имкониятини ҳам бермоқда. Бундай шароитда кам тараққий қилган ёки энди тараққиёт йўлига қираётган мамлакатлар аҳолиси ривожланган давлатлар аҳолисининг турмуш шароитига эришиш йўлини излашга ҳаракат қилади. Бундан ташқари, мазкур мамлакатлар аҳолисининг эҳтиёжлари ошиб бориши ҳам табиий ҳолдир. Чунки улар ҳар доим ҳам бир хил даражада яшашга эмас, балки фаровон ҳаёт кечиришга ҳаракат қиладилар. Бунга эса ўзларидаги мавжуд техник ва технологик имкониятлар билан эришиб бўлмаслигини яхши биладилар. Бунинг устига, фан-техника ва технологияларнинг жадал ривожланаётганлиги шароитида ишлаб чиқаришда кечаги асбоб-ускуна, техника ва технология билан ўсиб борадиган эҳтиёжларни тўла қондириб бўлмайди. Хуллас, бу мамлакатлар аҳолисининг ҳаёти бир жойда тўхтатиб

турмайди, балки эҳтиёж ошиб боришига мос равишда ўзгариб боради, улар ҳам тараққиётга эришишнинг йўллари ва имкониятларини излайдилар. Бундай шароитда юксак тараққий қилган мамлакатлар моддий, техник ва технологик салоҳиятларнинг ривожланиш тезлиги кам тараққий қилган ёки тараққиёт йўлига кириб бораётган мамлакатларда улар даражасида ривожлантириш имкониятини қолдирмайди. Бу мамлакатлар объектив равишда тараққий қилган мамлакатлар ортидан боришга мажбур бўладилар. Бунинг маъноси шуки, улар ривожланган мамлакатларнинг инвестицияларини ўз мамлакатларига кириб келиши учун кенг имкониятларни яратадилар.

Бу жараёндаги асосий муаммо шундаки, юксак тараққий қилган мамлакатлар энди тараққиёт йўлига кирган мамлакатларнинг ўз ички имкониятларини юзага чиқаришга, фан-техника ва технологияларини ривожлантиришга имконият қолдирмайдилар. Шу тариқа бу мамлакатлар, бир томондан, ишлаб чиқаришга тараққий қилган мамлакатларнинг технологияларини жалб қилиш йўли билан ривожланишга ўтадилар ва уларнинг салбий оқибатларини англаб етмасдан, интеллектуал боқимандаликка кўникиб қоладилар. Иккинчи томондан эса, бу мамлакатларнинг юксак тараққий қилган мамлакатлар даражасида фан-техника ва технологияларни ривожлантириш, ишлаб чиқаришни ташкил қилиш имконияти бўлмаганлиги боисидан ҳам тайёридан фойдаланишга мажбур бўладилар. Бу глобаллашув жараёнининг кучли босими таъсирида кечиши оқибатида ташқаридан қараганда сезилмайдигандек кўринади, аммо реал амалиётда тараққий қилган мамлакатлар ва уларда яшаётган халқларнинг юксак даражада ривожланишини таъминлашга, кам тараққий қилган ва энди тараққиёт йўлига кираётган мамлакатларда яшаётган халқларнинг уларга қарам бўлишига олиб келади.

Келтирилган фикрлардан кўриниб турибдики, глобаллашув шароитида уни ҳаракатга келтираётган тараққиёт технологиялари давлатлараро ва миллатлараро янги муносабатларнинг шаклланишига олиб келмоқда.

Глобаллашув жараёнида етакчилик қилаётган мамлакатлар тараққиёт йўлига қираётган давлатларга ўзларининг киритадиган инвестициялари, фан-техника ва технологиялари билан қанчалик ёрдам беришга ҳаракат қилмасин, барибир унинг замирида фойда олиш мақсади турар экан, тараққий қилган мамлакатлардаги миллатларнинг моддий фаровонлиги мустаҳкамланиб боради. Шу маънода ҳам кам тараққий қилган ва энди тараққиёт йўлига қираётган миллатлар учун бугунги цивилизация тамойили қанчалик улуғвор жарангламасин, уларнинг бундан манфаатдорлиги тараққий қилган миллатлар манфаатдорлигига қараганда ниҳоятда кам, ҳатто унинг салбий оқибатларини бугун англаб етишга ҳаракат қилмайдиган миллатлар учун фожиалидир. Чунки глобаллашув босими остида моддий техника ва технология омиллари орқали ўзгаларга боғланиб қоладиган ҳар қандай миллат ўзлигидан маҳрум бўлиб қолади.

Юқорида келтирилган фикрлардан кўриниб турибдики, миллатлар ҳаётида глобаллашув ва цивилизация муносабатларида моддий омиллар қанчалик баландпарвоз жарангламасин, охир-оқибат унинг натижаларидан огоҳ бўлмаган ҳар қандай миллатлар ўзлигидан маҳрум бўлиши ва тараққий қилган миллатларга қўшилиб кетиши (ассимиляция)га олиб келиши мумкин.

Моддий тараққиёт нуқтаи назаридан қараганда фан-техника ва технологияларнинг юксак даражада ривожланаётганлиги инсоният учун катта ютуқ, унинг тараққий қилишига ижобий таъсир ўтказмоқда ва у XXI аср цивилизациясининг кўриниши ҳисобланади. Чунки бугунги тараққиётнинг тезлашув даражасига инсоният ўзининг ўтмишида эриша олмаган эди. Бу инкор қилиб бўлмайдиган ҳақиқатдир. Аммо бугунги цивилизация ўтмишда содир бўлган цивилизациялардан тубдан фарқ қилиб, у бугун жаҳонда кечаётган глобаллашув билан бир вақтда содир бўлди ва унинг кучли босими доирасида кечмоқда. Ўтмишда содир бўлган цивилизациялар бутун инсониятга тенг манфаат келтирган, улар табиий ҳолатда бир минтақадан иккинчи минтақага

табиий равишда ўтиб борган ва халқларнинг ўзаро бойиб боришига ижобий таъсир ўтказган. Бугунги цивилизация эса глобаллашув жараёнининг таъсирида томонлар тенгсизлиги асосида катта тезликда оммавийлашмоқда ҳамда тараққий қилган мамлакатлар ва уларда яшаётган халқ (миллат)ларнинг манфаатлари устуворлигини таъминлашга хизмат қилмоқда.

1.2. Глобаллашув даврида “оммавий маънавият” ва унинг муаммолари

Маънавият тўғрисида бугун жуда кўп ёзилмоқда ва кўп гапирилмоқда, негаки, бу масала нафақат миллий, балки умуминсоний масалалар сирасига тааллуқлилиги билан ажралиб туради. Мухими маънавият даражасида ҳаёт-мамонт масалалари концептуаллашади. Бундан ташқари, бугунги кунгача мамлакатларни ривожлантиришни фақат иқтисодиётга боғлаб олиб бораётган айрим давлат раҳбарлари ҳам маънавиятни ривожлантирмасдан туриб кутилган натижаларга эришиб бўлмаслиги ҳақида ўз мамлакатларида ўтказилаётган турли хил тадбирларда расман гапирадиган бўлдилар. Улар маънавияти қашшоқ мамлакатда иқтисодиёт қанчалик юксак даражада ривожланмасин, у охир-оқибатда таназзулга учраши мумкинлигини эътироф этмоқдалар. Чунки маънавий қашшоқлик заминида мамлакатда беқарорликнинг вужудга келиши ва турли зиддиятларнинг пайдо бўлишига ҳар қандай миллий, умумхалқ, давлат ва жамият манфаатларидан инсонларнинг ўз манфаатларини устун қўйишдек хатарли кайфиятларнинг шаклланиши каби салбий жараён туради. Бунинг оқибатида мамлакатда нафақат беқарорлик, шунингдек, иқтисодий, сиёсий инқирозлар юзага келиши мумкинлиги, бугунги энг тараққий қалган мамлакатлар тажрибаларида ҳам ўз исботини топмоқда. Бугун маънавиятга таянмасдан иқтисод ҳам, сиёсий тузумлар ҳам инқирозга маҳкум эканлиги исбот талаб қилмайдиган ҳақиқатга айланди.

Маънавият инсондан тортиб то миллатлар, давлатлар, жамиятлар ва халқаро муносабатларда барқарор яшашни таъминлайдиган муҳим манбалар сирасига киради. Унда адолат, тинчлик, барқарорлик, ҳалоллик, беғаразлик, инсоф, диёнат, бировнинг ҳақиға хиёнат қилмаслик, манфаатларни ҳисобга олиш каби инсониятга дахлдор барча қадриятлар мужассамлашган. Улар амал қиладиган барча мамлакат ва жамиятларда иқтисодий тараққиёт, халқ фаровонлиги ва сиёсий барқарорлик қабилар таъминланади.

Маънавиятга эътибор берилмаган, унинг тарбиявий имкониятларидан самарали фойдаланишни кўзламаган мамлакатлар ва жамиятларда ичидан емирилиш юзага келади. Бунинг асосий сабаби — юқорида келтирилган маънавиятга мужассамлашган барча умуминсоний қадриятлар барҳам топади. Мамлакатлар маълум тарихий босқичга, юксак иқтисодий тараққиётга эришиши мумкин, аммо мамлакат ички ҳаётида содир бўладиган маънавий емирилиш охир-оқибатда муқаррар равишда иқтисодиётни ҳам ўз домига тортади. Чунки мамлакат ички ҳаётидаги маънавий емирилиш оқибатида «ўзингни бил, ўзгани кўй» қабилда ҳар қандай йўл билан бўлса ҳам моддий бойлик тўплаш, мамлакат ҳаёти, унда кечаётган жараёнларга бефарқлик, маънавиятсизлик, ҳатто инсон, оила, миллат, Ватан каби қадриятлар ўрнини моддий бойликка эга бўлишга интилиш эгаллайди. Ўз-ўзидан маълумки, бундай салбий ҳолатлар бир кунда эмас, аста-секинлик билан шаклланади ва шунинг учун ҳам иқтисодий, сиёсий ҳаётнинг ривожланиши, халқ оммасининг фаровонлиги таъминланишининг дастлабки даврларида мамлакат ҳаётида кўзга ташланмайди. Аммо маълум вақт ўтиши билан маънавиятнинг емирилиш жараёнлари иқтисод ва сиёсий ҳаётга ўз таъсирини ўтказади. Худди мана шу жараённи бугун юксак тараққий қилган мамлакатлар бошдан кечирмоқдалар. Улар ўзларини ана шу маънавий емирилишдан ҳимоялаш мақсадида иқтисод омилидан фойдаланишга ҳаракат қилмоқдалар. Яъни, ўз юксак иқтисодий имкониятларини ишга солиб, дунё халқларининг онги ва қалбини эгаллаш учун,

уларни ўз заминларидан маҳрум этишда катта маблағ сарфламоқдалар. Улар рўйи заминда миллий негизлардан маҳрум «оммавий маънавият»ни шакллантиришни ўзларининг маънавий тикланишининг стратегик йўли сифатида амалга оширмоқдалар. Хўш, нима учун иқтисоди юксак ривожланган мамлакатлар «оммавий маънавият»ни шакллантиришга ҳаракат қилмоқдалар? С.Отамуратов таъкидлаганидек¹, унинг қуйидаги сабаблари мавжуд.

Биринчидан, дунёда яшаётган барча миллат ва элатларнинг ўзлигини англашга бўлган интилиш ошгандан ошиб бормоқда. Бу истикболда тараққий қилган мамлакатларнинг ўзлигини англашга интилаётган миллат ва элатларга таъсир ўтказиш имкониятининг сусайиб боришига олиб келади. Бугунги кунда тараққий қилган мамлакатлардаги титул миллатларнинг камайиб бориши улар ўрнини мигрантлар тўлдираётганлигига боғлиқ бўлиб бормоқда. Бу тараққий қилган мамлакатларда катта муаммога айланмоқда. Истикболда бу мамлакатларда ана шу жараён давом этадиган бўлса, уларда яшаётган титул миллатларнинг кескин камайиши ва маънавияти ўрнини мигрантлар маънавияти эгаллаши хавфи кучаяётганлиги билан боғлиқ.

Иккинчидан, «оммавий маънавият»ни шакллантиришдан манфаатдор бўлган ва бу йўлда катта маблағ сарфлаётган мамлакатларнинг кўзлаган мақсади шуки, кам тараққий қилган миллатларга турли кўринишлардаги «беғараз» ёрдамлар кўрсатиш воситасида уларни ўз заминларидан маҳрум қилиш, «миллат» омилидан моддий (иқтисод) омилининг устуворлигига уларни «кўндириш» ва шу йўл билан ўзларига қарам қилишга эришишдир. Бу сиёсат заминида ривожланган мамлакатларда салмоғи камайиб бораётган титул миллатлар бу мамлакатларни мигрантлар ҳозиргача тўла эгаллаб олиш имкониятининг бир қадар чекланганлигидан фойдаланган ҳолда ўзларининг маънавий устунлигига эришиш туради. Гарчанд у ўта қашшоқ ҳолатга келган бўлса ҳам, уни мавжуд иқтисодий имкониятлар воситасида сақлаб қолиш ва ҳали ўзининг «мен»ига тўла эришишга улгурмаган ҳамда моддий ёрдамга

мухтож бўлган (яъни инвестициялар, фан, техника, технологик ютуқлардан фойдаланишга) миллатлар онги ва қалбига сингдириш йўли билан аввал маънавиятларини сақлаб қолиш, унинг устуворлигини таъминлаш ва у орқали дунёда ўз ҳукмронлигига эришиш «оммавий маънавият»ни шакллантиришдан кўзланган мақсадир. «Оммавий маънавият»ни шакллантириш мақсад эмас, балки тараққий қилган мамлакат (миллат)ларнинг ўзларини сақлаб қолиш ва дунёдаги кам тараққий қилган мамлакатлар ҳамда уларда яшаётган миллатлар, элатларнинг ҳали ўзларининг тенглигини тўла таъминлашга улгурмаганлигидан фойдаланган ҳолда улар устидан ўз ҳукмронлигини таъминлаш воситаси бўлиб қолмоқда¹.

Хорижий мамлакатларда эълон қилинаётган адабиётларда «маънавият» тушунчаси учрамайди, уларда «маънавият» «маданият»нинг ичига сингдириб юборилган. Шу боис «оммавий маънавият» эмас, балки «оммавий маданият» тарзида қўлланиб келинмоқда. Аммо мустақиллик йилларида Ўзбекистонда эълон қилинаётган илмий адабиётларда «маънавият» алоҳида илмий тушунча сифатида қўлланилиб келинмоқда. Айниқса, у Президентимиз томонидан маънавиятни алоҳида йўналиш сифатида ривожлантиришга бераётган эътибори туфайли ўзбек тадқиқотчилари асарлари ва мақолаларида бу тушунча оммавийлашиб кетди. Лекин «оммавий маънавият» деган тушунча илмий истеъмолда учрамайди, ҳолбуки, хориж адабиётларида қўлланилиб, ўзбек тилига механик таржима қилинган («массовая культура») «оммавий маданият» тушунчаси сифатида амал қилмоқда. Фикримизча, бугун у бир қатор ноаниқликларга сабаб бўлмоқда. Хусусан, улар қуйидагилардан иборат: а) маънавиятнинг мустақил фалсафий категория сифатидаги мақомига путур етмоқда; б) аввал маънавият шаклланадими ёки маданиятми, деган савол очик қолмоқда; в) «оммавий маънавият» ёки «оммавий маданият» тушунчаларининг қайси бирини қўллаш билан бугунги кунда ахлоқ, қадриятлар, миллий ўзига хослик, миллий ўзликни англаш каби инсон, миллат, халқ, давлат ва жамиятга

тааллуқли қадриятларнинг саёзлашаётганини ифодалаш мумкин; г) улар ўртасидаги муносабатлар мезонлари нималарда ўз ифодасини топади; д) маънавиятнинг таркибий қисмлари ва уларнинг ўзаро алоқадорлик даражаси қай тарзда кечади, деган саволларга аниқ жавоблар олиш муаммолигича қолиб кетмоқда.

Аслида «маънавият» мустақил ижтимоий-фалсафий категория сифатида ўзига хос мақомга эгадир. Унинг мақоми инсоннинг ботиний салоҳияти эканлигида ва унинг инсонни бошқа мавжудотлардан ажратиб турадиган «мен»лигида ҳам ўз ифодасини топади. Инсоннинг ботиний салоҳияти бўлмас экан, ҳайвонот олаmidан фарқи ҳам қолмайди. У ўзини онги, дунёни англаши, тушуниши, бу ёруғ оламда инсон сифатида яшашга интилиши билан бошқа мавжудотлардан тубдан фарқ қилади. Ана шу жиҳатлари билан у ўзини маънавиятни яратувчи ва истеъмомчиси сифатида намоён этади. У ўз маънавиятига таянган ҳолда моддий бойликларни яратади, турли муносабатларга киришади ва жамиятда ўзининг теплили ўрнига эга бўлади.

Агар маънавиятни миллат кесимида талқин этадиган бўлсак, усиз миллатни тасаввур ҳам этиб бўлмайди. Чунки миллатнинг ўзига хослиги, урф-одат, анъана, қадриятлари маънавиятнинг таркибий қисми сифатида унинг «мен»лигини намоён этади. Шу маънода ҳам инсон, миллат, давлат ва жамият ҳаётида моддий ва сиёсий омиллар қайси даражада мустақил мақомга ҳамда аҳамиятга эга бўлса, маънавият ҳам ана шу даражадаги мақомга эга бўлади. Айни пайтда, ана шу иккала омил инсон маънавиятига таянган ҳолдагина инсон, миллат, давлат ва жамият барқарор ривожланиши мумкин бўлади.

Юқорида айтганимиздек, бугун хорижда эълон қилинаётган илмий адабиётлардан тортиб Ўзбекистонда чоп этилаётган адабиётларгача «оммавий маънавият» эмас «оммавий маданият» тушунчаси кенг фойдаланилмоқда¹. Кейинги пайтларда «оломон маданияти»² деган тушунчалар ҳам қўлланилиб келинмоқда. Уларни ўз мақола ва монографияларида қўллаб келаётган

муаллифлар бугунги кунда миллий маънавиятимизга хориждан кириб келаётган маънавият таъсирларининг салбий жиҳатлари ҳақида бир қатор янги фикрларни илгари сурганлар.

Фикримизча, бугун глобаллашув жараёни таъсирида миллий маънавиятнинг заифлашуви ҳақида фикр юритганимизда, «оммавий маданият» ва «оммавий маънавият» тушунчаларига аниқдик киритиш лозим. Чунки хорижий мамлакатларда, шу жумладан Россияда эълон қилинган ва бугун ҳам чоп этилаётган илмий адабиётларда «массовая культура» тушунчаси қўлланилиб келинмоқда ва унинг ичига «маънавият» сингдирилиб юборилган. «Духовность», яъни «маънавият» мустақил илмий тушунча сифатида юқорида назарда тутилаётган адабиётларда учрамайди. Ҳатто, рус тилида бугунги кунда мавжуд бўлган луғатларга ҳам киритилмаган. Лекин уни ташкил қилган элементлари, уларнинг жамият ва инсон ҳаётидаги ўрни ҳақида жуда кўплаб фикрлар мавжуд. Хуллас, илмий адабиётларда «маънавият»нинг мустақил тушунча сифатида истёъмолда бўлмаганлиги ва унинг «маданият» тушунчасига сингдирилганлиги ҳамда уни тилимизга айнан маданият деб таржима қилинаётганлиги оқибатида «оммавий маънавият» мустақил омил сифатида истёъмолда бўлмай «оммавий маданият» тарзида қўлланилиши одат тусига кириб қолганди. Тушунчаларни қўллашдаги бу чалкашлик «оммавий маънавият»нинг моҳиятини, мақомини тўла тушуниб етишда қийинчиликларни туғдирмоқда. Аслида «оммавий маънавият» мустақил тушунча ва ўзининг мустақил моҳиятига эга. С.Отамуратов фикрича, улар қуйидагилар билан боғлиқ:

Биринчидан, маънавият маданиятга нисбатан кенг қамровли тушунча бўлиб, у ўз ичига инсоннинг дунёқараши, ахлоқи, руҳияти, ички олами, борлиқни тасаввур этиш салоҳияти, ақл-заковати, гўзалликни тушуниш ва ифода этиш, турли жараёнларга муносабати, миллат, жамият олдидаги масъулиятини англаш, ўзини ўзи англаш ва ўз «мен»лигига садоқати кабиларни

камраб олади. Келтирилганларнинг барчаси ўзида моддийликни ифода эттирмайди, балки маънавийликнинг кўриниши сифатида намоён бўлади.

Иккинчидан, «маданият» деганда инсон фаолияти билан яратиладиган меҳнат қуроллари, турар жой, кундалик турмуш буюмлари, кийим-кечак, транспорт, алоқа воситалари, техника, асбоб-ускуналар ва бошқа моддий борлиқни ифода эттирадиган бойликларни тушунамиз. Тўғри, улар ҳам инсон тафаккури тараққиётининг маҳсулотлари ҳисобланади. Аммо улар маънавият каби «мавҳум» эмас, балки моддий борлиқ ҳисобланади. Уларни инсон ўзининг ақл-заковати, қўл меҳнати ва фаолияти билан яратади. Ва улар ўзида реал борлиқни ифода эттиради. Маънавиятдаги реал борлиқ эса хатги-ҳаракатлар ва яратиладиган моддийликнинг мазмуни, даражалари, самараси орқали намоён бўлади. Шу тариқа маданият маънавиятни моддийликка айлантиради. Айни «маънавият» ва «маданият» ўртасидаги диалектик алоқадорлик ҳам худди ана шу жараёнда амал қилади. Юқоридаги фикрларимиздан келиб чиқиб, бугун миллий маънавиятнинг емирилиши деганимизда, Ғарбда шакллантирилаётган «оммавий маданият»нинг салбий таъсирини, энг аввало, маънавиятда ўз ифодасини топаётганлигини назарда тутамиз. Чунки бугун «моддий маданият» (меҳнат қуроллари, турар жой, кундалик турмуш буюмлари, транспорт, алоқа воситалари, техник асбоб-ускуналар), яъни инсоннинг қўл меҳнати билан яратилаётган моддий бойликлар инқирозга учраётгани йўқ, балки улар такомиллашиб, инсон ларга яхшироқ яшаш, унумли ҳаёт кечиришларига ёрдам беришга қаратилган ривожланиш жараёнидан бормоқда. Шу маънода ҳам «оммавий маданият»нинг кириб келиши ва унинг миллий маданиятларга ўтказаетган салбий таъсири деганимизда «оммавий маънавият»нинг кириб келаетганлигини ва унинг миллий маънавиятларнинг емирилишига ўтказаетган таъсирини кўзда тутмоғимиз зарур бўлади. Ҳақиқатан ҳам, бугун миллий маънавият ҳаётимизда содир бўлаётган барча салбий кўринишлар, тараққий қилган мамлакатлар томонидан шакллантирилаётган «оммавий маънавият»нинг

таъсири остида содир бўлмоқда¹.

«Оммавий маданият» тушунчаси собиқ шўро ҳукмронлиги даврида ҳам адабиётларда қўлланилиб келинган². Уларда «оммавий маданият»нинг миллий маданиятни емиришга қаратилган моҳиятига эмас, балки икки тизим — социализм ва капитализм ўртасидаги мафкуравий кураш, коммунистик тузумнинг капитализмдан «устунлигини» ва буржуа жамиятининг «инқирозини» асослаш нуқтаи назаридан ёндашилган. Яъни «оммавий маданият» танқид қилишда тизим ва мафкура манфаатларини ҳимоя қилишга қаратилган. Мазкур тушунча Ўзбекистонда эълон қилинган адабиётларда ҳам қўлланилган. Аммо уларда «оммавий маданият» деганда омма ҳар доим қатнашадиган ва фойдаланадиган клублар, маданият саройлари, маданият ва истироҳат боғлари, кутубхоналар ва музейлар назарда тутилган.

Бугун биз «оммавий маънавият»ни синф ва тизим нуқтаи назаридан эмас, балки миллий маънавиятларни емиришга қаратилганлигини назарда тутамиз.

«Оммавий маънавият» ўзида мавжуд бўлган умуминсоний қадриятларни юзага чиқариб, охир-оқибатда моддий юксакликка эришган ва мазмунан қашшоқлашиб қолган «Ғарбнинг ҳалокати»нинг (Патрик Бьюкенен³) ўзини бу ёруғ оламда сақлаб қолишга қаратилган хатти-ҳаракатларнинг натижаси ўлароқ шаклланаётган маънавиятдир. Бу маънавият — юксак тараққиётга эришган миллатлар томонидан ҳали юксак тараққиётга эришишга улгурмаган миллатларни ўзлигидан, урф-одат, анъана, қадриятларидан маҳрум қилишга ва уларни ўз хоҳиш-иродасига ҳеч иккиланмасдан итоат қилувчи манкуртга айлантиришга қаратилган маънавиятдир. «Оммавий маънавият» умуминсоний маънавиятдан тузилиши, поғоналилиги ва мазмундорлик жиҳатларидан тубдан фарқ қилиб, унинг заминида иқтисодий, сиёсий, ҳарбий қудратга эга бўлган, ўз таъсирини жаҳонга ўтказишга қурби етадиган миллат ва халқларнинг маънавияти туради. Унинг таъсири ҳеч қачон табиий кечмайди, балки ғоявий ва мафкуравий кучга таянади, устуворликка эришиш йўлидаги аниқ мақсад ва

манфаатларни кўзлаб олиб бориладиган фаолият натижасида юзага келади. У юксак тараққий қилган мамлакатларда яшаётган миллат ва халқларнинг ўзларида мавжуд бўлган имкониятларидан фойдаланган ҳолда ҳали кам тараққий қилган ёки бу йўлга кираётган мамлакатлар ва уларда яшаётган миллатлар ва халқларга нисбатан ўз ҳукмронлигини таъминлашга хизмат қилишга қаратилган таъсири, тазйиқи, агрессиясининг авж олаётганлиги нуқтаи назаридан қарайдиган бўлсак, маънавий террорнинг кўринишидир.

Умуминсоний маънавият эса «оммавий маънавият»дан фарқли ўлароқ турли-туман миллатларнинг бошқа миллатлар учун ҳам ўзига хос маънавий озуқа берадиган жиҳатларни мужассамлаштирганлиги боис табиий равишда кенг ёйилиб боради ҳамда жаҳонда яшаётган турли миллатларнинг маънавияти ривожланишига ижобий таъсир ўтказади. Шу билан бирга умуминсоний маънавиятни шакллантириш жараёнининг ўзи ҳам миллий маънавиятлар ривожланишига ёрдам беради. Чунки бу жараёнда турли миллат ва элатлар тенг ҳуқуқ, эркин хоҳиш-иродаси ва имкониятига эга бўлиб, ўзларига хос бўлган энг прогрессив бойликлари билан иштирок этадилар. Ана шу жараёнда шаклланадиган умуминсоний маънавиятда ҳар бир миллат бошқаларга завқ-шавқ, илҳом ва маънавий бойлик бера оладиган жиҳатларини ривожлантиришга ҳаракат қилади ва уни оммавийлаштиришда фаол иштирок этади. Унинг заминида зўравонлик йўли билан ўзга миллат ва элатлар онги ва қалбини эгаллаш мақсади турмайди, балки маънан тенглик, самимийлик, ўзаро дўстлик, қардошлик, бир-бирларини улуғлаш ва ўзаро бойитиш каби умуминсоний қадриятлар туради. Умуминсоний маънавиятни миллати, элати, яшаш ҳудуди, жинси ва диний эътиқодидан қатъи назар, бутун инсоният ўзининг илғор дунёқараши ва амалий фаолияти билан шакллантиради ҳамда унинг инсон бўлиб яшашига хизмат қилади. Шу маънода ҳам у бутун инсониятнинг мулки ҳисобланади.

Бугун умуминсоний маънавият даражаларига нисбатан «оммавий

маънавият»нинг ривожланиши ва оммавийлашуви даражаларининг тезлашуви кучлироқ кечмоқда. Бу нафақат кам тараққий қилган ёки бу йўлга энди кираётган мамлакатлар халқларининг истиқболини, балки ўша маънавиятни шакллантираётган ва шу орқали бутун дунёда ўз ҳукмронлигини ўрнатишга ҳаракат қилаётган мамлакатлар ва уларда яшаётган халқларнинг истиқболи учун ҳам катта хавф ҳисобланади. Чунки маънавияти қашшоқлашган дунё охир-оқибатда ҳалокатга маҳкумдир. Шундай экан, образли қилиб айтганда, бу оқимда «шоҳ» ҳам, «гадо» ҳам бир хилда фожиага мубтало бўлади. Ана шу ҳақиқатни ҳар иккала томон, яъни «оммавий маънавият»ни шакллантириб, уни оммалаштираётганлар ва унинг таъсирига тушиб қолаётганлар бугун англаб етмас эканлар, эртага кеч бўлиши мумкин. ¹

Жаҳон халқлари тараққиётида умуминсоний маънавиятни шакллантириш бош мезон бўладими ёки «оммавий маънавият»ни шакллантириш устувор йўналиш даражасига кўтариладими, деган саволга жавоб излаш ва ечимини топиш эндиликда бутун илғор фикрдаги инсонлар олдидаги жумбоқ бўлиб турибди. Америкалик профессор Самуэль Хантингтон² огоҳлантирганидек, келажакдаги кураш тизимлар ўртасида эмас, балки цивилизациялар ўртасида кечадиган бўлса, цивилизациянинг бир бўлаги бўлган миллат, унинг маънавияти истиқболи қандай бўлишини тасаввур қилиш ҳам мураккаб муаммо бўлиб қолмоқда. Чунки цивилизациялар инсоният тафаккурининг маҳсули экан, уларни асраш, ёки барбод қилиш ҳам инсониятга боғлиқ бўлиб қолаверади. Шунини ҳам алоҳида таъкидлаш лозимки, Ғарб олимлари бугунги кунда юзага келаётган зиддиятларнинг кўринишини титул халқлар билан мигрантлар ўртасида юзага келаётган муносабатлар орқали кўрсатишга ҳаракат қилишаётганининг гувоҳи бўлиб турибмиз. Миллий маънавият барбод бўлса, миллат аввало маънан ва унинг замирида жисмонан ўлади. Бу миллатнинг «қиёфасиз» оломонга айланиши демакдир. Шу маънода ҳам маънавиятни асраш учун миллатни асраш зарурияти келиб чиқади.

Бугунги кунда Ғарб давлат раҳбарлари ўз миллатини асраш учун уни мигрантлар олиб келаётган миллий маънавият таъсирларидан ҳимоя қилиш ҳақидаги ғояларни илгари сураётганлиги ҳам бежиз эмас. Жумладан, 2011 йилнинг 2 февраль куни Россия телевидениесининг «Воскресное время» информацион дастурида Англия бош вазири Дэвид Кэмерон, Германия канцлери Ангела Меркел, Франция президенти Николя Саркози, Россия Федерацияси президенти Дмитрий Медведевларнинг фикрларини умумлаштирган шарҳловчининг таъкидлашича, мазкур давлат раҳбарлари «ҳар бир мамлакат ўз миллати мавқеини кўтариши, унинг тили, урф-одати, анъана ва қадриятларини шу мамлакатларга кириб келаётган мигрантлар ўрганишлари, уларга амал қилиб яшашлари зарур. Бугун Ғарб мамлакатларига кириб келаётган мигрантлар уларга амал қилмаётирлар, аксинча, улар ўз маънавияти, урф-одат, анъаналарини ривожлантириб, уларни мамлакатимизда оммалаштирмоқдалар», деган фикрларни билдирганлар. Уларга қўшимча яна қуйидагиларни келтириш мумкин. Жумладан, Германия канцлери А. Меркелнинг фикрича, «ўзга давлатлардан келганларга нисбатан бағрикенгликни қўллаб-қувватлаш Европада ўзларининг янги Ватани тилида сўзламайдиган, унинг қонунларини билмайдиган, унга бўйсунмайдиган анклавнинг шаклланишига олиб келади. Бу охир-оқибатда қарама-қаршиликларни келтириб чиқаради»¹.

Россия президенти Д. Медведев 2011 йилнинг январь ойида Давлат Думаси ва Федерация Кенгаши раҳбарлари билан ўтказган йиғилишида биринчи марта «руслар масаласи»ни кўндаланг қилиб қўйди. Унинг фикрича, «Россияда рус маданиятига алоҳида эътибор бериш керак. У бизнинг кўпмиллатли маданиятимизнинг негизини (костяк) ташкил қилади», деган фикрни билдирди¹. Айни пайтда, Россия аҳолиси ўртасида социологлар (ВЦИОМ) томонидан ўтказилган сўровда қатнашганларнинг 47 фоизи 2010 йилда миллатлараро муносабатларнинг аҳволи ёмонлашганлигини билдирганлар². Бунга айрим

сиёсатчилар томонидан ўзга миллатлар ғурурига тегувчи сўзларнинг айтилаётгани ҳам сабаб бўлмоқда. Жумладан, Россия Давлат Думасидаги ЛДПР фракциясининг раиси Игорь Лебедев «Россияда руслар биринчи бўлиши лозим», деган фикрни илғари сурган³.

Аслида, ҳар бир давлат раҳбарининг ўз мамлакатада титул миллатнинг тили, урф-одати, анъанаси ва қадриятларининг устувор бўлиши йўлидаги олиб борадиган сиёсатида ҳеч қандай эътироз бўлмаслиги лозим. Зеро, титул миллат ўз урф-одат, анъана, қадриятларини ўз она заминида ривожлантирмас ва ўз «киёфаси»ни сақлаб қолмас экан, уни ўзга мамлакат ларда сакдаб қолишнинг ҳеч қандай имконияти йўқ. Ҳар бир миллат ўзини мустақил субъект сифатида фақат ўз мамлакатадагина сақиб қолиши мумкин. Ўзга миллат вакиллари қайси мамлакатда яшашни хоҳлар экан, уларнинг тилини билиши, урф-одат, анъана ва қадриятларини ҳурмат қилиши лозим. Ана шундагина миллатлараро тотувлик барқарор ривожланиб бораверади. Аммо бугунги салбий муносабатларнинг шаклланишида ким айбдор, деган саволни қўйиш ҳам адолатдан бўлур эди.

Бундай муносабатларнинг пайдо бўлишига қуйидаги сабаблар бор: **биринчидан**, қудратли давлатлар ҳар доим ўзидан кучсиз бўлган давлатларни босиб олиш, уларнинг бойлигини талон-торож қилиш, ресурсларни қўлга киритишга ўч бўлиб келганлар. Айни пайтда улар арзон ишчи кучидан фойдаланиш учун турли услублардан ҳам фойдаланганлар. Гарчанд бу фан учун янгилик бўлмасада, унинг амалиёт даражасида глобаллашувнинг бугун авж олиши шароитида шиддат билан ривожланаётганини ҳисобга олиш лозим. Бу ердаги асосий масала, қудратли давлатларнинг ўзлари босиб олган ва қарамликка айлантирган мамлакатлар ҳамда уларда яшаётган миллатларни менсимаслик, уларни иккинчи даражали «кичик», «онгсиз» миллат сифатида қараганликлари охир-оқибатда кейинги авлодларнинг онги ва қалбида ўзларига нисбатан нафрат туйғуларининг шаклланишига замин тайёрлаётгани;

иккинчидан, бир томонлама иқтисодий ривожлантиришга, у билан боғлиқ бўлган барча инфраструктурани тараққий қилдиришга стратегик вазифа сифатида қараб, маънавият ва тарбия каби миллат барҳаётлигини таъминловчи омилларга эътибор бермаганлик; керак бўлса ўз ҳолига ташлаб қўйиш, миллат ва унинг маънавиятини асраш, ривожлантиришга қаратилган тарбия ўрнига, бу оламда яшаш учун фақат бойлик орттириш зарур, деган қарашларнинг амалиёти натижаси ўлароқ тараққий қилган мамлакатларда индивидуализм, «ўзингни бил, ўзгани қўй», ҳар ким ўзи учун яшаш лозим, деган тамойиллар титул миллат вакилларининг кадриятлари даражасига кўтарилди. Бунинг натижасида, охир-оқибатда оила, қариндош-уруғчилик, фарзанд, ота-она каби умуминсоний кадриятларнинг барбод бўлиши содир бўлмоқда, титул миллатлар сонининг йилдан-йилга кескин камайиш жараёни кузатилмоқда. Бу, ўз навбатида, меҳнат ресурсларига эҳтиёжнинг ошиб бораётгани шароитида бу эҳтиёжни кам тараққий қилган мамлакатлардан кириб келаётган арзон ишчи кучи бўлган мигрантлар тўлдиришига ва уларнинг бу мамлакатларда мустаҳкам ўрнашиб қолишига шароит яратмоқда.

Бугун Ғарб мамлакатлари раҳбарлари томонидан титул миллатларнинг мигрантларга нисбатан нафрати ошиб боришида мигрантлар эмас, балки ўша мамлакатларда бир томонлама (иқтисодга) ривожланишга қаратилган сиёсатнинг амалга оширилганлиги, маънавият ривожига ва тарбияни иқтисод ривожига билан уйғун олиб боришнинг эътибордан четда қолиб кетганлиги, охир-оқибатда титул миллатларнинг фақат бойликка эгалик қилишга интилиш руҳияти шаклланиши ва ҳукмронлик қилишга мойилликнинг кучайиши кабилар сабаб бўлган дейишимиз мумкин. Сиёсатчилар томонидан мигрантларга нисбатан бугун илгари сурилаётган салбий муносабатлар заминини мигрантлардан эмас, балки уларни ўз мамлакатларидан чиқаришга ҳаракат қилаётган юксак ривожланган мамлакатларнинг ўзидан изламоқ керак. Бугун мигрантларга нисбатан юзага келган салбий муносабатларнинг хатарли томони

шундаки, агар бу тараққий қилган мамлакатларнинг устувор сиёсати даражасига кўтариладиган бўлса: **биринчидан**, юксак тараққиётга эришган миллатлар билан кам ривожланган ёки шу йўлга энди кириб келаётган миллатлар ўртасида ҳозирги англаб етилмаган зиддиятлар юзага чиқиб, ўзаро очикдан-очик курашга айланиб кетиши; **иккинчидан**, бу давлатлараро муносабатларда ҳам ўз инъикосини топиши ва унинг шундай ҳам мураккаб бўлиб турган жаҳондаги бекарорликнинг янада мураккаблашувига ўз таъсирини ўтказиш хавфини вужудга келтиради, дейишимиз мумкин. Лекин уларга нисбатан бағрикенглик кайфиятининг ривожланиши яна жаҳоннинг ўз манфаатлари бўйича, бир томондан, тараққий қилган мамлакатлар ва уларда яшаётган халқ (миллат)лар, иккинчи томондан, кам тараққий қилган ёки энди тараққиёт йўлига кириб келаётган мамлакатлардан иборат икки лагерга ажралиб кетиш хавфини ҳам кучайтирмоқда. Айни пайтда мигрантларнинг турли мамлакатларда кўчиб юришини ҳам объектив қонуният сифатида қараш лозим. Қаерда меҳнат ресурсларига эҳтиёж юзага келса, уларга дунёнинг бошқа мамлакатларидан меҳнат ресурсларининг оқиб келиши иқтисод тараққиётининг объектив қонунияти ҳисобланади. Шунинг учун ҳам мигрантларни чеклаш унга эҳтиёж бўлган мамлакатлар учун ҳам кони зарардир¹.

Демак, миллий маънавиятни асрашга бўлган интилиш нафақат глобаллашувни ҳаракатга келтираётган омиллар таъсири остида шаклланган «оммавий маънавият» таъсирига тушиб бораётган миллатларга, шунингдек, ана шу «оммавий маънавият»ни шакллантираётган ва уни дунё ёшлари онги ҳамда қалбига сингдириш йўлида ҳар қандай ёвузликни амалга ошириш йўлида «фидойилик» кўрсатаётган тараққий қилган мамлакатлар ва уларда яшаётган титул миллатларнинг долзарб мақсадларига айланиб бормоқда. Ҳар икки томоннинг ўзаро ҳамкорлигида амалга ошириш имкониятларини излаб топилмас экан, эртага кеч бўлиш хавфи кучайиб бораётганлиги бугуннинг ҳақиқатидир.

Шундай қилиб, юқорида келтирилган фикрларимизга асосланиб айтиш мумкинки, цивилизация, глобаллашув ва миллатдан иборат тизим ўртасида боғлиқлик мавжуд бўлиб, улар қанчалик тараққиётнинг юқори кўрсаткичи бўлишига қарамасдан, ўзаро зиддиятли жараён сифатида кечмоқда. Агар бугун цивилизацияни моддий борлиқ сифатида фан-техника, технологияларнинг юксак даражада тараққий қилганлигида кўрсатадиган бўлсак, глобаллашувнинг натижаларини миллий маънавиятнинг инқирозга юз тутаётганлигида, миллатнинг етакчи омилга айланаётганлигини жаҳон миқёсида ундан фойдаланишга бўлган янги сиёсатнинг шаклланаётганлигида кўришимиз мумкин. Унинг заминида эса инсоннинг ўзини ўзи англашга бўлган интилишининг кучайиши ва бунинг муҳим қисми сифатида у ёки бу миллатга мансублигини англашга интилаётганлиги турибди.

2-БОБ. ГЛОБАЛЛАШУВ ШАРОИТИДА МАЪНАВИЙ КОНЦЕПЦИЯ ВА МИЛЛИЙ ҒОЯ МАСАЛАСИ

2.1. Глобаллашув даври маънавий концепциясининг асосий мотив ва ғоялари

Ҳозирги ўта мураккаб, таҳликали, глобал кризислар шароитда миллий ўзлигимизни тиклашдай мураккаб ишни амалга оширар эканмиз, эндиликда нафақат ўз миллий тарихимизда, балки бутун инсоният уч минг йиллик маънавий эволюцияси тарихида ҳам туб бурилиш даврида яшаётганимизни ҳисобга олиш заруратига дуч келмоқдамиз. Зеро бу даврнинг беқиёс ўзига хослиги ҳам шунда — айна ҳозирги авлод маънавиятида авлиёларга хос суперментал мўъжизакорлик қобилятининг шаклланиши ёки бутун инсоният цивилизацияси ҳалок бўлиши башорат килинган давр эканидир.

Президент И.А. Каримов кўрсатганидек, халқимизга кўп асрлардан буён хос бўлган ва «Неча асрлардан буён уни не-не бало-қазолардан соғ-омон олиб ўтган»¹ маънавий маданияти мададкор бўлиши шубҳасиз. Бизнинг назарий тафаккуримиз хали шўролар даври мафкурасидан озод бўлганига унча кўп вақт бўлганича йўқ. Зеро, тафаккур қолипларидан қутулиш бошқа ҳар қандай ишдан кўра анча кўп вақт талаб қиладиган, жуда нозик, қалтис ва мураккаб иш. Шунга кўра юксак маънавият каби енгилмас кучни шакллантирадиган юксак ғояларни олдинга суриш жараёнларида сусткашлик борлигини тан олмай иложимиз йўқ. Аммо атрофимизда ҳукм сураётган кризис ва хаос ҳолати, хусусан, кенг миқёсли ахборотлашув, "оммавий маданият" махсулларининг ҳимояланмаган ҳар бир фуқаро маънавиятига оқиб кириши имкониятларининг беҳад катталиги, фундаментализм, экстремизм каби ўта хавфли таъсирлар ва ҳ.к. бизга ортиқча вақт бермаяпти. Давримизнинг мазкур объектив шарт-шароитида, айниқса, ахборот учун беҳад очиклиги даврида миллатимиз маънавий соғлиғини сақлаш, дунёқарашидаги бўшлиқни зарурий маънавий озуқа билан тўлдириш, тартибсизликни (хаосни) юксак оқилона тартибланишга келтириш эндиликда асло кечиктириб бўлмас ҳаётий заруратдир.

Баъзи мутахассисларнинг фикрларига кўра, бундай шароитда мамлакат маънавиятини йўналтирувчи концепцияга катта муҳтожлик вужудга келади. Эндиликда глобал дунёқарашга мувофиқ келадиган глобал концепцияга зарурат

тугилган. Ушбу концепция нафақат глобаллашув жараёнларини, балки фуқаролар индивидуаллигини, улар савиясининг турли даражаларини ва ўзига хос ранг-баранглигини ҳисобга оладиган бўлиши ҳам зарур. Гап шундаки, жамият аъзолари табиий равишда ҳамиша турли саъвия, онг даражаси, турлича қобилият эгаларидан ташкил топади. Шунинг учун шаклланадиган глобал дунёқараш структурасида шу шароит албатта ҳисобга олиниши мақсадга мувофиқ.

Албатта, бу борада ишни таълим-тарбиянинг илк босқичига асосий эътиборни қаратишдан бошлаш керак. Яъни, мактабга қадар кечадиган давриданок боланинг барча дунёқараш шаклларига толерантлик руҳида тарбия олиши учун, яъни у дунёвий-илмий, диний, фалсафий, мифологик дунёқараш шаклларининг энг қуйи мазмунидан бошлаб (масалан, диннинг шариат қонун-қоидаларига оид мазмунини, яъни категориал императивларини аввал шариат, кейин маърифат тартибида, шунингдек, фалсафий, мифологик-асотирий билимларни ҳам оддийдан мураккабга тартибда, бир бири билан уйғунликда, бир бирига қарама қарши қўймасдан) ранг-баранг билимларни бир вақтда ўзига сингдириб бориши учун замин яратилиши муҳим аҳамиятга эга. Ваҳоланки, дунёқараш барча шакллари мазмунида, ҳатто фалсафада ҳам бола эсини таниганидан бошлаб танишуви мумкин бўлган, таълим-тарбиянинг энг қуйи босқичига тааллуқли мавзу ва тушунчалар ҳамиша мавжуд. Масалан, "мен кимман ва менинг мендан бошқалар билан умумий ва фарқли томонларим нимада", "менинг оиладаги, ўртоқларим орасидаги, жамиятдаги ўрним қандай бўлиши керак", "ҳаёт нима", "ўлим нима" ва х.к. Одатда боғча ёшидаёқ болада бу саволлар туғилади ва уларни ўз тарбиячиларига беради. У ўз саволларига юқори маданий саъвиядаги жавобни олиши келажак ёш авлод юксак маънавиятини шакллантиришда муҳим аҳамиятга эга.

Болалиги глобаллашув даврига тўғри келган бизнинг ҳозирги фарзандларимиз, биринчидан, телеэкранлар ва компьютерлар олдида ўтириб

олиб биз уларга хали бериш мумкин эмас, деб ўйлаган кўп билим ва информацияни стихияли равишда ўзлаштиришга улгураётгани, катталар эса кўпинча бошқа ташвишлар билан жиддий банд бўлиб, уларнинг холидан хабар олишга вақт топа олмай қолаётгани ва уларни стихияли, "оммавий маданият" "тарбия"сига топшириб қўяётгани хатарлидир.

Иккинчидан, таълим-тарбия тизимида ҳар бир бола ўз онги, савияси, қобилияти даражасидан сиқилмаслигига ҳам эътибор қаратиш зарур. Токи, маданияти энди шаклланаётган бола ўз майл-интилишлари қандай бўлишидан қатъий назар ўзининг ва ҳар бир жамият аъзосининг эгаллаб турган ўрнини бирдай ҳурматга лойиқлигини тушуниш руҳида тарбияланиши мақсадга мувофиқ. Аини пайтда у ўзида бошқа янада олийроқ лаёқатлар туғилиши мумкинлиги ва бу лаёқат туғилган замони жамиятда бошқа ўрин эгаллаши эркига зид келмаслигини ҳам ҳис этишига эришиш ҳам зарур. Умуман, бола тарбиячисининг ўзига берган баҳоси ёки бошқа параметрларига кўра ҳеч қандай жиҳатдан камситилмаслиги зарур. Акс ҳолда у келажакда ўз табиатида йўқ нарсани "намоён этиш", бор нарсани эса юзага чиқара олмасликдан сиқилмаслиги, жамиятда ўз реал ўрнини топа олиши мумкин. Акс ҳолда шу қийинчиликлар уни турли сохталиклар, ёлғонлар, адашишлар ва ҳатто жиноятларга қадар олиб бориши шубҳасиз. Бундан эса жамият ҳамиша катта зарар кўриб келгани маълум.

Учинчидан, маънавий маданият структурасида ҳар бир билим соҳаси ва дунёқарашнинг ҳар бир қатлами, даражаси ўз ўрнида, яъни иерархиявий тартибланган бўлиши зарур. Шундагина жамият стихияли эмас, балки юксак онгли асосда ташкиллаша олади, ҳеч қандай хаос ёки кризис унга хавф сола олмайди. Яъни, рухоний ёки юксак билимли устоз ўрнини жангчи ёки шухратпараст, юристнинг ўрнини савдогар, табибнинг ўрнини ҳунарманд, қассобнинг ўрнини боғбон эгалламаслиги жоиз.

Буларни амалга ошириш учун эса, аввало тарбиячиларнинг ўзлари тегишли

таълим ва тарбия дастури асосида шаклланган бўлишлари зарур албатта. Бундай дастурларни яратиш эса бир эмас, кўплаб илм соҳалари, дунёқараш шаклларининг юксак саъвияли вакилларида ташкил топадиган, кенг зиёли омма иштирокини талаб қиладиган фаол масъулиятли жараённи ташкиллашни тақозо этади. Ушбу жараён амалга ошишида даставвал қуйидаги факторларнинг ҳисобга олиниши мақсадга мувофиқ¹:

1. Аслида Яхшилик ва Ахлоқийлик йўлида хизмат қилиши кўзда тутилган эсада, эндиликда ўз нафси йўлида бошқаларга ёмонлик қилувчи кучларнинг технологик ва ҳарбий имтиёзларини орттиришга хизмат қилиш воситасига айланган, аммо ҳозирга қадар инсоният маънавий маданиятида ҳукмрон мавқени эгаллаб келаётган илмий дунёқарашнинг (фаннинг) инсон ҳаётидаги ўрни ва ролини мутлоқлаштирилишига чек қўйилиши керак. Бошқа томондан қараганда ҳам, рационал-назарий тафаккурнинг олий ютуғи бўлган фан мутлоқ ҳақиқат эмас. Шунинг учун у ҳамиша бухронларга учраб турган ва ҳозир ҳам чуқур глобал кризисни бошдан кечираётгани бежиз эмас. Бу глобал кризис ментал онг ўз имкониятларини ишлатиб бўлганини ва энди суперментал онгга ўтиш вақти келганини билдиради. Лекин бу фикр маънавий маданият мазмунидан илмий билимларни чиқариб ташлаш керак деган маънони билдирмайди. Аксинча, айти шу шароитда юксак илмий тафаккур қобилияти жуда зарур. Бу ерда гап фақат илмий тафаккурнинг инсон эволюциясидаги ролини мулоқлаштирилишига йўл қўймаслик ҳақида кетмоқда холос.

2. Маънавий маданият мазмунида бирламчи ўринни традиционал эзотерик илм, яъни чин маънодаги метафизика эгаллаши керак. Лекин бу янги метафизика бўлиши ҳам керак. Яъни, янги метафизиканинг рационал мазмуни илмий назарияларда эришилган ютуқлар билан бойитилиши керак. Янги метафизикани шакллантириш ишига эса фан барча соҳаларида энг теран билимга қодир олимлар жалб этилиши мақсадга мувофиқлиги шубҳасиз.

3. Шакллантириладиган янги метафизика бутун инсоният эришган барча

метафизик таълимотлар асосий ғояларини ўзида синтез қилишига (жамлаб олишига) эришилиши мақсадга мувофиқ. Айти пайтда бу метафизика шариат ахлоқий қонунларига қатъий таянган бўлиши ҳам зарур.

2.2. Миллий-маънавий хавфсизликни таъминлашни умуммиллий ғояга айлантирувчи омиллар

Бугунги кунга келиб, бир томондан, глобаллашув жараёни таъсирида энди тараққиёт йўлига кириб бораётган ва кам тараққий қилган мамлакатларда яшаётган титул миллатларнинг миллий маънавиятнда мураккаб жараёнлар кечаётган бўлса, иккинчи томондан, бугун юксак тараққиётга эришган мамлакатларда туғилишнинг кескин камайиши натижасида аҳолининг табиий ўсиши ночор аҳволга тушиб қолаётганлиги каби вазият юзага келмоқда. Бу — бугуннинг ўзидаёқ собиқ икки тузум: капитализм ва социализм шароитида амал қилган ва уларнинг барбод бўлиши билан тугаган «совуқ уруш»нинг янги кўриниши — юксак тараққиётга эришган ва энди тараққиёт йўлига кириб бораётган мамлакатлар ўртасида янги уруш хавфи юзага келмоқда, деганидир. Энди инсоният бунинг олдини олмас экан, у янги ҳалокатларга дучор бўлиши мумкин. Унинг олдини олиш имконияти эса ана шу икки томон манфаатларини мувозанатга келтиршда бир ёқадан бош чиқармоғи зарур бўлмоқда. Бироқ бугун жадал ривожланаётган глобаллашув ана шу мувозанатнинг юзага келишига нечоғлиқ имконият бериши муаммолигича қолмоқда. Чунки бу жараёнда манфаатлар тенг бўлмаётир, асосий манфаатни тараққий қилган мамлакатлар кўрмоқдалар. Улар ўз қўлларида бўлган иқтисод, фан, техника ва технология омиллари орқали ривожлангандан ривожланмоқдалар, энди тараққиёт йўлига кириб бораётган ва кам тараққий қилган мамлакатларни осонгина ўзларига боғлаб қўйишга эришмоқдалар. Ана шу иқтисод, фан, техника ва технологиялар

билан бирга оммавий равишда уларнинг маънавияти, турмуш тарзи, ахлоқи ва инсоний қадриятларга бўлган муносабатлари ҳам жадал суръатлар билан тараққиёт йўлига кираётган ва кам тараққий қилган мамлакатлардаги миллатлар онги ва қалбини эгалламоқда. Бунинг натижасида улар ўз миллий-маънавий қиёфаларидан маҳрум бўлишга яқинлашиб келмоқдалар.

Бундай шароитда ҳақли савол туғилади. Агар юксак тараққий қилган мамлакатларда аҳоли сонининг кескин камайиши, асосан титул миллатлар ҳисобига содир бўлаётган бўлса, унда қандай қилиб улар шакллантираётган «оммавий маънавият» истикболда тараққиёт йўлига кираётган ва кам тараққий қилган миллатлар маънавиятининг емирилишига олиб келиши мумкин?

Бу саволга қуйидагича жавоб бериши мумкин:

Биринчидан, бугуннинг ўзидаёқ тараққий қилган мамлакатларда давлат сиёсати даражасида ўзларига кириб келаётган мигрантларнинг титул миллатлар тили, маънавияти, урф-одат ва анъаналари ҳамда қадриятларини ўзлаштириб олишлари талаб қилинмоқда. Бу қайсидир маънода ва даражада ўзининг натижасини бериши мумкин. Чунки мигрантларнинг бу мамлакатларга боришига асосий сабаб, моддий манфаатдорлик бўлгани учун уларнинг ичидаги тақлидчиликка мойил миллат вакиллари онги ва қалбини иқтисодий омил ёрдамида эгаллаш имкониятлари озми-кўпми мавжуд бўлади. Уларнинг узок йиллар давомида бу мамлакатларда яшаб қолишлари ва миллий ўзликларини сақлаб қолишларига ҳеч ким кафолат бера олмайди.

Иккинчидан, энди тараққиёт йўлига кириб бораётган ва кам тараққий қилган мамлакатлардаги титул миллатлар бугунги ўтиш даврида иқтисодиётда кечган муаммолар таъсирида ўзларининг кундалик ҳаётлари билан боғлиқ бўлган иқтисодий ва ижтимоий масалаларни ҳал қилишга асосий эътибор қаратиб, миллий маънавиятларида кечаётган ички ва ташқи емирилишларни «сезмасликлари», сезаётганлари ҳам ана шу жараёнга бефарқ бўлиб қолишлари хавфи мавжуд. Улар ўзларининг фаровон ҳаёти таъсирида яшашга ўрганиб

қоладилар. Яна ҳам аниқроғи, бу мамлакатлардаги титул миллатлар ўзлари шакллантираётган «оммавий маънавият»ларини бугун ҳам, истиқболда ҳам ер куррасида яшаётган барча инсонларнинг онги ва қалбидан ўрин олишида барча имкониятларини ишга солмоқдалар¹.

Ҳозирги авлодлар алмашуви жараёнида миллий менталитет ва миллий ўзига хосликни асрашга мойиллик кучли бўлиб, миллий тарбияни ҳар авлод замонда кечаётган ўзгаришлар талабларига мос равишда олиб боришни ўз фаолиятининг муҳим йўналиши сифатида қарата олсагина миллий маънавиятни асраб қолиш мумкин бўлади. Агар миллий тарбияга эътиборсизлик билан қараладиган бўлса, авлодлар алмашуви жараёнида миллий менталитет ва миллий ўзига хослик сусайиб боради. Бунинг оқибатида миллат оломонга айланиши ва бу ёруғ оламда ягона «Оломон маънавияти» шаклланиши мумкин.

Бугун куч ишлатишнинг оммавий тарзда ривожланиб боришига йўл қўймасликнинг имконияти мавжуд. У ҳам бўлса, ҳар икки томоннинг ўзлигини сақлаб қолишни, миллий маънавиятни глобаллашувнинг ўтказаетган салбий таъсирдан ҳимоя қилишни умуминсоний ғояга айлантиришдир.

Бугунги кунда миллий маънавиятимизни асраб қолиш, унинг хавфсизлигини таъминлаш миллий тараққиётимизда асосий вазифа бўлиб қолмоқда. Бу борада миллий-маънавий хавфсизлигимизни таъминлашни умуммиллий ғояга айлантиришнинг асосий омиллари қуйидагилардан иборат:

1. Миллий интеллектуални бугунги глобаллашувнинг миллий маънавиятимизга ўтказаетган таъсири, тезлик даражасидан устун ҳолатда ривожлантириш.

2. Миллий-маънавий тикланишимизни давом эттириш, ҳали халқимиз қўлига етиб бормаган маънавий ва моддий меросларимизни чуқур ўрганиш, уларни халқимизга етказиш ва улар асосида миллий маънавиятимизни бугунги тараққиётга мос равишда такомиллаштириб бориш.

3. Миллий меросни бугунги ёшларимиз онги ва дунёқарашининг

ажралмас қисмига айлантириш ҳамда улар онгида юзага келаётган миллий маънавиятдан бегоналашув туйғуларининг олдини олиш, улар онгини миллий ва умуминсоний қадриятлар ҳисобига бойитиб боришга эришиш.

4. Миллий тилимизнинг давлат мақомини қонунда белгилаб қўйилган даражада амал қилишга эришиш.

5. Зиёлиларнинг миллий маънавиятни глобаллашувнинг ўтказётган салбий таъсиридан ҳимоя қилишдаги фаоллигини кучайтириш, уларнинг руҳиятидаги «пассив» кузатувчанлик ва бефарқлик туйғуларидан холи бўлишга эришиш.

6. Қишлоқ маданий-маънавий ҳаётини глобаллашувнинг авж олиш даражасида ривожлантириш, қишлоқ аҳолиси онгини жаҳонда кечаётган умуминсоний ғоялар билан бойитиб бориш, уларни юзага келаётган бешафқат фожиаларнинг негизлари билан таништириш ва миллий маънавият тараққиётидаги консерватив муносабатларни асраб қолишга эътиборини кучайтириш.

7. Миллий ривожланиш ғоясини изчиллик билан такомиллаштириш, унинг мамлакатимиз аҳолисининг онгига етишида ва амалиётга айланишида тарғибот воситаларидан самарали фойдаланиш, ОАВ ва бутун мамлакатда мавжуд бўлган Интернет ва бошқа воситаларни миллий маънавиятимизни ташқи салбий таъсирлардан ҳимояланишдаги фаоллигини оширишга эришиш.

8. Қонун устуворлигига эришиш ва демократик қадриятларни изчиллик билан ривожлантириш кабилардир.

Бугун глобаллашув жараёнида қатнашиш ва ўзликни сақлаб қолишда ер ости захираларининг бой бўлиши эмас, балки мамлакатда юксак даражада тараққий топган интеллектуал салоҳият етакчи омил бўлаётганлигини жаҳондаги мамлакатлар тажрибалари тасдиқламоқда. Чунки захиралар куни келиб тамом бўлиши мумкин, лекин юксак интеллектуал салоҳиятини шакллантирган мамлакатлар, унинг кучи, ақл-заковати, иқтидори, билими,

фидойилиги билан миллатнинг тараққий қилишини таъминлайдиган, янги ресурсларини ишлаб чиқиши, уни ўз мамлакати, миллати ва халқининг тараққиётига жалб қилиши мумкин бўлади. Ана шу жиҳатлари билан миллий интеллектуал салоҳиятни бугунги глобаллашувнинг шиддатли ривожланиш даражаларида тараққий қилдириш миллат ва миллий маънавиятни унинг салбий таъсирларидан ҳимоя қилиш, тараққий қилган мамлакатлар билан тенг қатнашиш имкониятига эришиш мумкин бўлади. Ана шунинг учун ҳам Президентимиз Ислом Каримов 2011 йилнинг 20 майида мамлакатимиз интеллектуал салоҳиятини ривожлантиришнинг муҳим омили бўлган олий таълимни ривожлантиришнинг галдаги вазифаларини белгилаб берувчи «Олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида» махсус қарор қабул қилди¹. Уни амалга ошириш мамлакатимизнинг интеллектуал салоҳиятини замон талаблари даражасида ривожлантириш имконини беради.

Мустақиллик йилларида амалга оширилган ва бугун амалга оширилаётган миллий-маънавий тикланишимизни изчиллик билан давом эттириш муҳим аҳамият касб этмоқда. Эришилган ютуқлар ўзимизники, уни ҳеч ким тортиб ололмайди, аммо улар билан чекланиб, қаноатланиб, бу борада олдимизда турган вазифалар ва муаммоларни тушуниб, уларнинг ечимларини топишга бугун ҳаракат қилмасак, эртага қўлга киритилган ютуқларимизнинг қадри саёзлашади, миллий меросимизнинг ўрнини тобора кенг қулоч ёзаётган «оммавий маънавият» эгаллайди.

Бугун бу борадаги асосий вазифаларимиз:

а) аждодлар томонидан бизгача етиб келган илмий ва тарбиявий аҳамиятга эга бўлган қўлёзмаларни ўзбек тилига таржима қилишни ривожлантириш, моддий ёдгорликларни таъмирлашни давом эттириш;

б) меросимизни, энг аввало, халқимиз ўртаеида кенг оммалайштириш

ва айна пайтда халқаро миқёсда тарғибот қилишни кучайтириш, уларга асосланиб мукамал илмий, бадиий асарлар ва миллий руҳиятни бойитишга ижобий таъсир ўтказадиган санъат асарларини яратиш;

в) бугун кундалик ҳаётимизда, уй-жой куриш, урфодатлар, анъаналар ва қадриятимизни замонавийлаштиришда уларга тая ниш, улардан XXI аср миллий маънавиятини шакллантиришнинг асосий манбаи сифатида фойдаланиш кабилардир.

Аждодлардан қолган меросимизни қайта тиклаш эҳтиёжининг ошиб бораётганлиги ҳақида фикр юритганимизда, халқнинг қалб қўри билан яратилган ва қадриятларимиз тизимидан муносиб ўрин олган анъанавий халқ маданиятини қайта тиклашнинг аҳамиятини алоҳида таъкидлаш лозим. Чунки уни халқнинг ўзи яратган, унинг мулки, шунинг учун ҳам халқ қалбига яқин, унинг онги ва руҳиятига қувват ва илҳом бағишлашдаги бебаҳо хазина ҳисобланади. «Анъанавий халқ маданияти, — деб ёзади таниқли маданиятшунос олим профессор У. Қорабоев, — этносларнинг тарихий-маънавий эҳтиёжлари асосида вужудга келган, уларнинг ақлий-ижодий фаолияти натижасида тараққий этган, минг йилликлар мобайнида аждодлар фикрлари, тажрибалари, орзу-истаклари, анъаналари ва қадриятларини ўзида бирлаштирган, авлоддан-авлодга ўтиб, асрлар оша сайқалланиб, такомиллашиб борган бебаҳо мерос ҳамда жамиятимизни ахлоқий соғломлаштирувчи ва инсонпарварликни барқарор этувчи халқнинг маънавий камол топишига хизмат қиладиган муҳим омил»¹.

Анъанавий халқ маданиятини тиклаш борасида мустақиллик йилларида мамлакатимизда салмоқли ишлар амалга оширилди. Айниқса, Наврўз байрамининг қайта тикланиши ва унда аждодларимиздан мерос бўлиб қолган мамлакатимизнинг ҳар бир ҳудудига хос халқ ўйинлари, айтишув, лапар, кийиниш анъаналарида бугун ёшларимизнинг ўзлари қатнашаётганлиги улар онгида заминларимизга нисбатан меҳр ошишига, уларни ўзлаштиришга бўлган

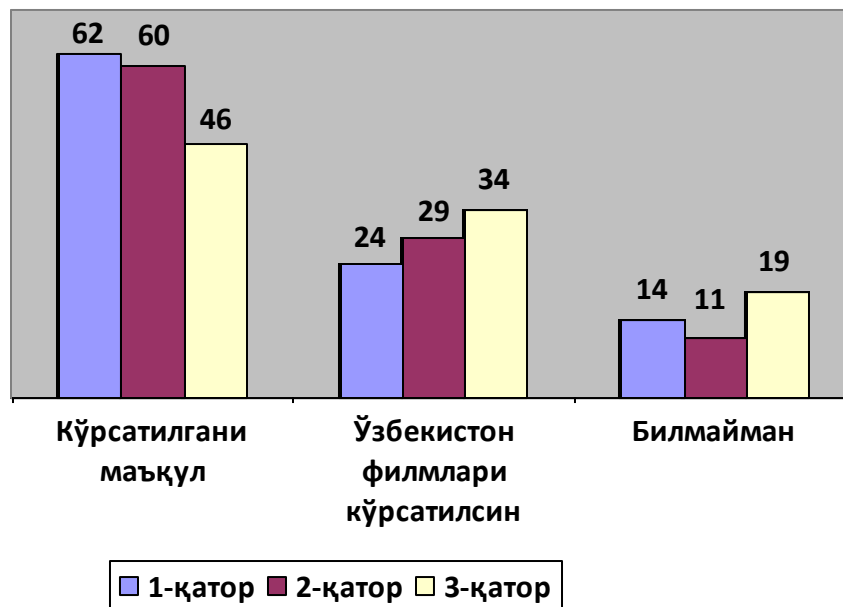
қизиқишнинг ривожланишида ижобий таъсир ўтказмоқда. Агар уларни яна ҳам кўпроқ оммалаштиришга эриша олсак, миллий маънавиятимизни ташқи таҳдидлардан ҳимоя қилишда имкониятларимиз ҳам кенгайиб боради, унинг хавфсизлиги таъминланади.

Ўрни келганда шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, миллий-маънавий тикланиш заминлари мустаҳкам, мерослари бой, дунё тамаддунидан ўзининг муносиб ўрнига эга бўлган ўзбек миллати учун узлуксиз жараён. Шу ўринда Президентимиз Ислом Каримовнинг қуйидаги фикрларини келтириш тўғри бўлади деб ҳисоблаймиз: «Халқимизда «илиги тўқ, бақувват» деган тушунча, мен ҳатто қонуният деган бўлардим, бежиз пайдо бўлмаган. Ўзбек халқининг илиги тўқ, бақувват демоқчиман»². Шундай бўлгани учун ҳам ана шу бойлигимизни юзага чиқариш ва халқимизнинг миллий-маънавий бойишига хизмат қилдириш, унинг бугунги юз мақомда шиддат билан ўзгараётган замон шароитида ўсиб келаётган эҳтиёжини қондиришда самарали фойдаланишимиз миллий-маънавий тикланишимиздаги устувор вазифа бўлиб қолаверади.

Миллий маънавиятимиз хавфсизлигини таъминлашда миллий-маънавий меросимизни ёшларимиз онги ва дунёқарашининг ажралмас қисмига айлантириш муҳим ўрин эгаллайди. Сабаби, **бир томондан**, мамлакатимиз аҳолисининг кўпчилиқ қисмини ёшлар ташкил қилганлиги ва уларга бу соҳада алоҳида эътибор берилиши зарурлиги билан; **иккинчи томондан**, бугун ёшларимизнинг: а) миллий-маънавий тикланишимиз ва аجدодлар меросини ўзлаштиришига муносабатлари; б) уларга хос (бугунги ёшлар менталитетига хос) тобора «замонавийлашиб» бораётган «оммавий маънавият»га тақлидчилиги билан боғлиқ. Ҳақиқатан ҳам, улар миллат фарзандлари сифатида ўз замини ва аجدодлар меросини ўзлаштириш зарурлигини яхши биладилар ва уларда бунга интилишлар ҳам бор. Улар глобаллашувни ҳаракатга келтираётган фан-техника технологиялари ва замонавий коммуникация воситаларини ҳам ўзлаштирмоқдалар. Аммо уларнинг кўпчилиги «оммавий маънавият» таъсирига

тушиб қолмоқдалар. Бугун уларнинг ана шу таъсирлардан миллий ўзлигини сақлаб қолишга ёрдам берадиган йўлдан бориши жуда мураккаб кечмоқда. Чунки бизнинг миллий-маънавий тикланишимиз ёшларимизнинг ўсиб бораётган, керак бўлса шиддат билан ўзгариб бораётган эҳғиёжларидан орқада қолмоқда. Биз уларнинг хорижий мамлакатлар маънавияти ва ахлоқий заминиди шакллантирилаётган «оммавий маънавият»дан баҳраманд бўлаётгани ёки ундан маълум даражада ўзларини ҳимоя қилишга мойиллигининг пастлиги учун танқид қилишдан олдин уларнинг ўрнини боса оладиган «маҳсулот»ни таклиф қилишимиз лозим. Акс ҳолда, айрим ёшларни маънавият ва миллий маънавиятга бўлаётган бефарқликда ҳамда хорижликларга тақлидчиликда «айблаш»имизга ҳаққимиз борми ўзи, деган адолатли саволни кўя билишимиз лозим бўлади.

2010 йил октябрь ва ноябрь ойларида Тошкент кимётехнология институти «Фалсафа ва маънавият асослари» кафедраси тадқиқотчиси Элбек Холиқов билан ҳамкорликда ўтказилган социологик сўровда¹ «Ўзбекистон телевидениесида чет эл кинофильмлари кўрсатилишига муносабатингиз қандай?» деб савол берилганда, «кўрсатилгани маъқул» деган жавобни берган респондентлар маҳалла аҳлида 62 фоизни, талабаларда 60 фоизни, ишчи-хизматчиларда 46 фоизни, «Ўзбекистонда ишлаб чиқарилган фильмлар кўрсатилишини хоҳлайман» деган жавобни берган респондентлар маҳалла аҳлида 24 фоизни, талабаларда 29 фоизни, ишчи-хизматчиларда 34 фоизни, «билмайман» деган жавобни берган респондентлар маҳалла аҳлида 14 фоизни, талабаларда 11 фоизни, ишчи-хизматчиларда эса 19 фоизни ташкил қилди (1-диаграмма).

Ўзбек тилида чет эл кинофильмлари, гарчи Ўзбекистонда дубляж қилиниб эфирга берилса-да, уларнинг мазмуни ва ғоявий таркиби ўзгармаслигини ҳисобга олиб, уларни «хорижий телевидение кўрсатувлари»да берилаётган фильмлар деб ҳисоблаш мумкин.

«Ўзбекистон телевидениесида чет эл кинофильмлари кўрсатилгани маъқул» жавобини берганлар 56 фоизни, «Ўзбекистонда ишлаб чиқарилган фильмлар кўрсатилишини хоҳлайман» ва «билмайман» деган жавоблар 44 фоизни ташкил этапти. Бу чет эл кино асарларига Ўзбекистонда бар қарор талаб бор, демакдир. Бунинг сабаблари қуйидагилар билан боғлиқ дейиш мумкин.

Биринчидан, ҳар қандай мамлакатда бўлгани каби Ўзбекистон аҳолисининг хорижий мамлакатлар халқларининг ҳаёти, турмуш тарзи, санъатига бўлган табиий қизиқишлари билан боғлиқ, деб ҳисоблаш мумкин. Шу маънода ҳам буни албатта Ўзбекистонда кино санъатида олиб борилаётган ёки эътибордан четда қолаётган фаолият билан боғлиқ эмас, деган фикрни илгари суришга асос бўлади.

Адолат юзасидан тан олиш керак, «Кино санъатининг инсон онги ва тафаккури, жамият ҳаётига таъсири беқиёс эканини ҳисобга олган ҳолда, истиқлол йилларида миллий кинематографияни ҳам ҳар томонлама

ривожлантириш, бу борада зарур моддий ва маънавий шарт-шароитларни яратиш бўйича амалга оширилган кенг кўламли чора-тадбирлар туфайли янги-янги фильмлар суратга олинмоқда, улар орқали тарихимиз ва бугунги ҳаётимиз билан боғлиқ турли мавзулар ёритилмоқда. Ўзбек кинолари нуфузли халқаро фестивалларда совринли ўринларга сазовор бўлаётгани, албатта, қувонарлидир. Лекин шуни ҳам ҳолисона айтиш керакки, ёшларнинг тарбиясига чуқур таъсир кўрсатадиган замонавий қаҳрамон образи кино экранларимизда ҳали яратилганича йўқ. Суратга олинаётган аксарият фильмларда киночиларимизнинг бугунги куннинг ҳақиқий манзараси, унинг ўткир муаммоларини чуқур ҳис эта олмаслиги, оддий одамлар ҳаётдан узоқлашиб қолгани сезилиб туради»¹.

Иккинчидан, томошабинлар бозор иқтисодиёти ва демократик жараёнларни чуқурлаштириш жараёнида ибрат бўларли, руҳлантирувчи қаҳрамон образларини қидиради ва буни миллий асарлардан топмаса, чет элникидан излайди. Чунончи, ўтказилган ижтимоий сўров натижасида «Ўзбекистон телевидениеси қанақа кўрсатувларни эфирга беришни истардингиз?» деган саволга аксар талабалар Ўзбекистон телевидениеси орқали эфирга берилган қийинчиликларни енгиб ўтган қиз тўғрисидаги корейс сериалини беришини ёзиб, айнан «Ким Нарани кўришни истайман» деб ёзган.

Учинчидан, Ўзбекистон киноиндустрияси томошабинлар талабини ҳажм ва савия даражаси жиҳатидан талабларга жавоб бераётганидир. Томошабинга лиқ тўла зални премьерадан бошқа пайтда кўриш амримаҳол бўлиб қолди. Тошкентдаги Алишер Навоий киносаройида 2003 йилда бир кунда энг кўп томошабин «энг яхши кинокартина»га 5000—6000 томошабинни ташкил этган бўлса, 2010 йилга келиб бу кўрсаткич 700—800 нафарга тушиб қолди! Бугун яратилаётган 90 фоиз фильмлар маънавий қашшоқликка чорлаяпти, атиги 10 фоизи етуклик учун курашаяпти. Маънавий қашшоқ фильмлар эса томошабинни чалғитмоқда. Кинодан томошабин ҳақиқатан ҳам

безиллади. Энг катта фожиа ҳам мана шунда¹.

Миллий кино, театр санъати материалларига қизиқишни уйғотиш, бу қизиқишни ривожлантириб бориш, маънавиятимизни ташқи салбий таъсирлардан ҳимоя қилишнинг муҳим омили ҳисобланади. Телевидение ва кино соҳаси ходимлари томошабин қалбига йўл топа биладиган, унда ҳаёт мазмуни ва эзгу ғоялар тўғрисида теран тасаввур уйғотадиган, турмуш ташвишларини енгиб ўтишда ибрат бўла оладиган қаҳрамонлар тўғрисида фильмлар олиш фурсати аллақачон етган ва бу борада асло кечикишга йўл йўқ. Зеро, Президентимиз Ислом Каримов таъкидлаганидек, «Маънавият ҳақида ҳар қанча даъватлар, муҳим назарий фикрлар билдирилмасин, агар уларни жамият онгига сингдириш учун доимий иш олиб бормасак, бу борадаги фаолиятимизни ҳар томонлама пухта ўйланган тизимли равишда ташкил этмасак, табиийки, биз кўзланган мақсадга эришолмаймиз, яъни инсон қалбига йўл тополмаймиз. Шунинг учун ҳам биз бугунги кунда таълим-тарбия соҳасидан бошлаб, матбуот, телевидение, Интернет ва бошқа оммавий ахборот воситалари, театр, кино, адабиёт, мусиқа, рассомлик ва ҳайкалтарошлик санъатигача, бир сўз билан айтганда, инсоннинг қалби ва тафаккурига бевосита таъсир ўтказадиган барча соҳалардаги фаолиятимизни халқнинг маънавий эҳтиёжлари, замон талаблари асосида янада кучайтиришимиз, янги босқичга кўтаришимиз зарур»².

Президентимизнинг таълим-тарбия ва ОАВ ходимлари, умуман, тарбия ишларига дахлдор инсонлар олдида бундай вазифаларни қўяётганлари бежиз эмас, албатта. Чунки нафақат мамлакатимизнинг бир қисм ёшлари, балки ҳаёт тажрибасига эга бўлган айрим инсонларнинг миллий маънавиятимиздан бегоналашув жараёнлари ошганидан ошиб бормоқда. Буни журналист Бахтиёр Ҳайдаровнинг қуйидаги ўзи гувоҳи бўлган ҳаётий мисолида ҳам кўришимиз мумкин. У шундай ёзади: «Ўзингиздан қолар гап йўқ, сўнгги йилларда ойнаи жаҳон орқали «Ёз ифори», «Куз дўли», «Сарой жавоҳири», «Денгиз ҳукмдори», «Сўнгги киролича», «Жумонг», «Шаҳзоданинг қўшиғи» каби сериаллари

намойиш қилинди. Уларни кўриб корейс халқининг тарихига, ўзига хос юксак маънавиятига қизиқишимиз ортди. Айни чоғда, «ҳар яхшининг бир ёмони» деганларидек, ғалати-ғалати воқеаларга дуч кела бошладик. Масалан, ҳозирга келиб «Жумонг» қаҳрамонларининг расми ёпиштирилган футболка-кепкалар, ўйинчоқ курол-яроғлар бозори қизиб кетди. Кўчада «қилич» ушлаган, «камон» кўтарган Жумонг лақабли болакайлар учрайдиган бўлиб қолди. Бунданам қизиғи, яқинда бозорда бир аёлнинг кимнидир «Со Сеона!» деб чақиргани қулоғимга чалинди. Со Сеона бирор корейс ҳамюртимиз-да, десам ўзбек бўлиб чиқди. Бу кетишда ҳадемай ўзи ўзбегу исми корейсча ўғил-қизларимиз пайдо бўлиб қолиши эҳтимолдан холи эмас. Давомини суриштирсангиз, гап исмда эмас, бошқа ёқда. Масалан, ҳозир қилич, камон ўйнаб юрган болакайга, «Яшавор, Жалолиддин Мангуберди!» десангиз ҳайрон бўлиши мумкин. Чунки у Жумонгга тақлид қилмоқда. Жалолиддин Мангуберди ҳақида эса эҳтимол, эшитгандир. Аммо унинг қаҳрамонлиги, жасорати тўғрисида сериал тугул мультфильм ҳам кўрмагани аниқ. Бунинг учун уни тушунсак, кечирсак бўлади. Катталарни-чи? Яқинда бир танишим гап орасида: «Мой друг получил орден Игамберди», деб қолди. Тўғриси, аввалига унинг гапини тушунмадим. Кейин билсам, Жалолиддин Мангуберди ордени билан тақдирланган дўсти ҳақида гапираётган экан. Кап-катта одамнинг Мангубердини «Игамберди»га чалкаштиришига қуласизми, қуясизми? Ёки айтайлик, ўзини замонавий қилиб кўрсатиш учун Гулниса исмли қиз ҳамма жойда ўзини «Гуля», Мақсуд эса «Макс» деб таништириши кишига ғалати туюлмайдими?

Демоқчиманки, бошқаларнинг турли жабҳадаги ютуқларига ҳавас қилиш, улардан ўрнат олиш яхши. Бироқ бу ҳавас, бу ўрнат зинҳор-базинҳор курук тақлиддан иборат бўлиб қолмаслиги, ҳеч бир миллат ўзлигини йўқотмаслиги керак»¹.

Журналистнинг куюнчаклик билан келтирган ҳаётий мисолида ҳеч қандай бўрттириш йўқ. Ҳақиқатан бугун айрим инсонлар миллий онгида,

дунёқарашида ана шундай салбий ҳолатлар юзага келаётганини ҳар биримиз реал ҳаётда учратишимиз мумкин.

Миллий-маънавий меросимизни ёшлар онги ва дунёқарашининг ажралмас қисмига айлантиришда адабиёт, санъат ва ОАВнинг фаолиятини янги босқичга кўтаришни жадал ўзгараётган даврнинг ўзи талаб қилмоқда. Айниқса, бадиий ва санъат асарларини яратишда миллий заминларимизга таяниш зарурлиги ҳақида қайғуришни қуруқ шиор, қуруқ гап ёхуд кимнингдир ўзини миллатпарвар эканини кўрсатишга уриниш деб қараш бугун миллий маънавиятимизда кечаётган ички ва ташқи емирилиш жараёнларининг шиддат билан кечаетганлигини англаб етмасликдир.

Агар ана шу емирилиш жараёнларининг олдини олмасак, ҳеч бўлмаса бугунги ҳолатини ҳозирча сақлаб қоламасак, эртага кеч бўлиши мумкин. Бу борадаги асосий вазифа, ёшларимизнинг дунёқарашини ташқаридан кириб келаётган «оммавий маънавият» ҳисобига эмас, балки аجدодларимиз қалб кўри ва ҳаётий тажрибаси билан яратилган миллий-маънавий меросимиз ҳисобига бойитишга эришишдир. Уни амалга ошириш эса ўта мураккаб муаммо ҳисобланади. Уларни бугунги глобаллашувнинг салбий таъсиридан асрашда жуда эҳтиёткорлик билан ёндашув талаб этилади.

Шу билан бирга, миллий руҳиятни ўзида ифода эттирган бадиий ва санъат асарларини ёшлар онгига етказиш борасида ҳам муаммо мавжудлигини назарда тутишимиз лозим бўлади. Жумладан, миллий-маънавий мерос, бадиий ва санъат асарларининг ташвиқоти ҳам бугуннинг талаби даражасидан орқада қолаётганини ҳам эътироф этиш мумкин. Адолат юзасидан таъкидлаш лозимки, бугун мамлакатимиз раҳбариятининг ташаббуси билан ёшларни, хусусан, мактаб, лицей ва коллеж ўқувчилари, олий ўқув юртлири талабаларини ватанпарварлик, миллатпарварлик, халқпарварлик, умуминсонийлик руҳида тарбиялаш, улар онги ва дунёқарашини миллий-маънавий меросимиз билан бойитиб бориш мақсадида музейлар, театр ва бошқа масканларга оммавий

тарзда олиб бориш йўлга қўйилган, ойда бир кун маънавий-маърифий кун сифатида белгиланган. Бу тadbир, ҳеч иккиланмасдан айтиш мумкинки, ўзининг маълум самарасини бераётир. Ёшларимиз онги ва дунёқарашида миллий ўзликка интилиш руҳияти шаклланаётир. Аммо уларнинг бир қисми тарбияни телевидение, Интернет ва бошқа электрон воситалардан олмоқдалар. Айни пайтда, кейинги пайтларда таълим тизимида ана шу воситалардан фойдаланиб, ўз маънавиятини «бойитаётган» ёшлар сони ошиб бормоқда. Нима эмиш, Интернетда ҳамма нарса бор, ундан исталган маълумотни олиш мумкин. Ҳа, буни ҳеч ким инкор қилаётгани йўқ, аммо у инсон қалбига, руҳиятига маънавий қувват эмас, у фақат маълумот (информация) беради, холос. У ҳеч қандай бадиий асарни ўқиб, санъат қошоналарида театр ёки кино санъати асарларини томоша қилганда руҳиятда пайдо бўладиган завқу шавқ, кўтаринкилик кабиларнинг ўрнини ҳеч қачон боса олмайди.

Бугун телевидение, Интернет ва бошқа электрон воситалар инсонни манқуртга айлантираётганини ҳам эътибордан четда қолдирмаслигимиз лозим. Айниқса, кўичилик ёшлар онгида фикр юритиш, воқеа, ҳодиса ва жараёнлар ҳақида мулоҳаза қилиш каби салоҳиятнинг сусайиб боришида мазкур воситалар ўз таъсирини ўтказмоқда. Бугун ёшларимиз онги ва қалбида китобга меҳр, бадиий ва санъат асарларини биринчи манбадан олиш маданиятини шакллантиришимиз ҳам уларнинг миллий-маънавий меросга меҳрини оширади, ҳам улардан ўзларининг маънавий озиқланишига иштиёқни кучайтиради. Бунинг учун ҳам мамлакатимизда мавжуд тарғибот, ташвиқот воситалари ва омилларининг фаолиятини ўзгараётган замон талаби даражасига кўтариш лозим бўлиб қолмоқда. Президентимиз таъкидлаганларидек: «Ҳаммамиз яхши биламизки, ҳар қайси давлатнинг чегараларини дахлсиз сақлашда ҳарбий куч-қудрат, қуроли кучлар сув билан ҳаводек зарур. Аммо халқимиз, авваламбор, ёш авлодимиз маънавий оламининг дахлсизлигини асраш учун биз нималарга таяниб-суяниб иш олиб боришимиз керак, деган савол бугун

барчамизни ўйлантириши табиий»¹.

Хуллас, миллий-маънавий меросимизни ёшлар онги ва дунёқарашининг ажралмас қисмига айлантириш борасида мустақиллик йилларида амалга оширилган ишларимиз ва ютуқларимиз билан бирга шиддат билан ўзгараётган замон ва глобаллашувнинг «оммавий маънавият»ни миллий маънавиятимизни емириш омилига айлантираётган шароитда бугун олдимизда қагга вазифалар турганлигини ҳам эътибордан четда қолдириб бўлмайди. Зеро, миллий-маънавий меросимиз шу қадар бой ва ўзида умуминсонийлик туйғулари билан суғорилганки, уни ёшларимиз онги ва дунёқарашининг ажралмас қисмига айлантириш билангина миллий-маънавий хавфсизлигимизни таъминлаш ҳамда жаҳоннинг глобаллашув жараёнида тенг қатнашишимиз мумкин бўлади.

Миллий маънавиятимизнинг глобаллашув шароитида хавфсизлигини таъминлашда тилимизнинг қонунда белгилаб қўйилган даражада амал қилишига эришиш муҳим аҳамият касб этади. Ўзбек тили масаласи Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида давлат суверенитетининг муҳим белгиси сифатида кўрсатилган. Конституциямизнинг 4-моддасида: «Ўзбекистон Республикасининг давлат тили ўзбек тилидир. Ўзбекистон Республикаси ўз ҳудудида истиқомат қилувчи барча миллат ва элатларнинг тиллари, урф-одатлари ва анъаналари ҳурмат қилинишини таъминлайди, уларнинг ривожланиши учун шароит яратади»¹, деб белгилаб қўйилган. Асосий Қонунимизда белгилаб қўйилган ана шу ҳуқуқни амалга ошириш борасида мустақиллик йилларида жуда катга ишлар бажарилди. Шу билан бир қаторда бир қатор салбий ҳолатлар ҳам борки, масалан, бугун ўзбек тилини рус ва бошқа хорижий тиллар ҳисобига «бойитиш»га ҳаракат қилишлар ҳам ортиб бормоқда. Масалан, «евроремонт», «евромойка» деган сўзлар тилимизда оммалашиб кетган эди, бугун меҳмонхоналарнинг «Дедеман», «Версаль», «Гранд Мир» деб номланиши оммалашаётганининг гувоҳи бўлиб турибмиз.

Инсон қанча кўп тил билса, унинг дунёни билиши, дунёга чиқиши ва

маънавий бойиши шунчалик ортиб боради. Шунинг учун агар мамлакатимиз ёшлари рус, инглиз, хитой, япон ва бошқа хорижий тилларни қанчалик мукамал билса, улар интеллектуал салоҳиятининг ўсиб бориши ҳам бугун тез ўзгариб бораётган замоннинг талаблари даражасида содир бўлиши бор ҳақиқат. Буни бугун ёшларимиз англаб етмоқдалар ва уларнинг иқтидорлилари икки эмас, 3—4 та тилни ўрганишга ҳаракат қилмоқдалар. Бу ижобий жараён. Президентимиз Ислам Каримов тилимизни ривожлантириш вазифасини олдимизга қўяр экан, қуйидагича таъкидлайди: «Биз аجدодлардан авлодларга ўтиб келаётган бебаҳо бойликнинг ворислари сифатида она тилимизни асраб-авайлашимиз, уни бойитиш, нуфузини янада ошириш устида доимий ишлашимиз зарур. Айниқса, фундаментал фанлар, замонавий коммуникация ва ахборот технологиялари, банк-молия тизими каби ўта муҳим соҳаларда она тилимизнинг қўлланиш доирасини кенгайтириш, этимологик ва қиёсий луғатлар нашр этиш, зарур атамалар ва иборалар, тушунча ва категорияларни ишлаб чиқиш, бир сўз билан айтганда, ўзбек тилини илмий асосда ҳар томонлама ривожлантириш миллий ўзликни, Ватан туйғусини англашдек эзгу мақсадларга хизмат қилиши шубҳасиз»¹.

Миллий ривожланиш ғоясини такомиллаштириш, уни мамлакатимиз аҳолиси, айниқса, ёшларимиз онгига сингдириш ва унда тарғибот воситаларидан самарали фойдаланиш миллий-маънавий хавфсизликни таъминлашнинг муҳим омилларидан яна бири ҳисобланади.

Миллий-маънавий хавфсизликни таъминлашни умуммиллий ғояга айлантириш деганда, глобаллашув жараёнида миллий-маънавиятга қарши кучаяётган таҳдидлардан уни асраш, тараққий қилган миллатлар билан ана шу жараёнларда теш қатнашиш имкониятларидан самарали фойдаланишни таъминловчи омилларни узила мужассамлаштирган миллий ривожлаиш ғоясини мамлакатимиз аҳолиси, айниқса, ёшларимиз онги ва дунёқараши, қалбиини ажралмас қисмига айлантириш назарда тутилмоқда.

Миллий-маънавий хавфсизлик билан миллий ривожланиш ғояси ўзаро боғлиқдир. Чунки миллатнинг мақсади ва ўз олдига қўйган вазифалари аниқ бўлса ва уни амалга ошириш имкониятидан самарали фойдалана олса, миллат ривожланади, ўз миллий хавфсизлигини таъминлашга эриша олади. Шу маънода ҳам миллий-маънавий хавфсизликни таъминлаш маълум ғояда ўз ифодасини топади ва бу ғоя, ўз навбатида, маълум омилларни ўзида мужассамлаштирадиган бўлсагина моддий кучга айланади. Миллий-маънавий хавфсизликни таъминлашда миллатнинг онги, дунёқараши ва қалбини ёвуз ғоялардан асраш устувор вазифа бўлиб қолаверади.

Глобаллашув нафақат ўзбек, шунингдек, мамлакатимизда яшаётган бошқа миллат ва элатлар маънавиятига ҳам салбий таъсир ўтказмоқда. Шунинг учун ҳам миллий-маънавий хавфсизликни таъминлаш умуммиллий ғоя ва амалиётга айланишида мамлакатимизнинг барча инсонлари фаол иштирок қилиши ўз самарасини беради. Зеро, ҳар қандай миллатнинг ўзлигини англаши, уни турли зарарли таъсирлардан ҳимоя қилиши умуминсоний ғояларнинг ажралмас қисмини ташкил қилади.

Хуллас, глобаллашувнинг авж олиш шароитида миллий-маънавий хавфсизликни таъминлаш долзарб вазифалардан бирига айланган. Бугунги кунда гоқорида келтирилган омиллардан самарали фойдаланиш амалий аҳамиятга эга бўлиб қолмоқда. Зеро, бугун миллий-маънавий хавфсизликни таъминламасдан туриб, инсониятнинг ўзини асраги мумкин эмаслиги тобора ёрқинроқ аён бўлиб бормоқда.

2.3. Глобаллашув даврида ёшлар онги ва қалбини ёт ғоялардан

асрашда миллий ғоянинг ўрни

Жаҳон тарихида ўзига мос ва хос ғояга эга бўлмаган ижтимоий, сиёсий бирлик учрамайди. Лекин бирорта бошқа ижтимоий, сиёсий ғоя одамларнинг онгги ва эътиқодига миллий ғоя сингари чуқур ва самарали таъсир этмайди. Бунинг сабаби унда манфаатларнинг, миллий рухият, обрў-эътибор, кадр-қиммат, хис-туйғулар, ор-номус билан мустаҳкам тарихий ва генетик равишда боғланиб кетганидир.

Миллат ва қолаверса ҳар бир шахс миллий манфаатлари ҳурмат қилинмаса, ёки оёқ ости қилинса, қалбан нафратланади. Унинг миллий кадр-қиммати, обрў эътибори, ор-номуси топталса, камситилган тақдирда ички нафрат ўз-ўзини ҳимоя қилиш билан боғлиқ, бўлган амалий ҳаракатга, мурасасиз курашга ҳам айланиб кетиши мумкин. Демак, халқлар иқтисодий, сиёсий манфаатлари камситилишига маълум вақт чидаб келадилар, лекин унга узок, бардош бера олмайдилар ва натижада кескин сиёсий қарорга келиши тайин. Шу нуқтаи назардан Россиялик обрўли фалсафа тарихчиси Евгений Рашковскийнинг «сабрсизликни халқнинг ҳали гўрлиги, қолоқлиги билан боғлашини»¹ шу контекстда кўрадиган бўлсак, унга тўла қўшилиш қийинлигини таъкидлаш жоиз бўлади.

Чоризм, совет тузуми даврида Ўзбекистоннинг бойликлари таланди, маҳаллий халқларнинг ҳуқуқлари камситилди. Миллий маданий мерос, анъана ва қадриятлар оёқ ости қилиниши, тарихи сохталаштирилиши миллий озодлик ҳаракатлари жонланишига бевосита ва чуқур таъсир этган омиллардан бўлди. Очлик ва қашшоқликка чидаган одамлар маънавият борасидаги адолатсизликларга бардош бера олмадилар. Шу сабабли, маълум босқичларда халқ ичида кучайган ҳиссиёт ва эҳтирослар ҳам конкрет шароитларда миллий ғояга кучли таъсир этиши мумкин.

Миллий ғоя сифатида талкин этилаётган мақсадлар ва манфаатлар бир

миллатнинг ичида ҳамма вақт ҳам бир хил бўлиши мумкин эмас. Бу, айниқса, муайян ижтимоий-сиёсий кучлар миллий ғоядан ўз манфаатлари йўлида фойдаланишга ҳаракат қилганида яққол кўзга ташланади. Баъзан адолатли миллий манфаатларни ҳимоя қилишдан узоқ, бўлган реакцион кучлар ҳам ўзларининг тор сиёсий манфаат ва мақсадларини миллий ғоя сифатида ўртага қўйишга, шу йўл билан халқнинг миллий онги ва руҳиятига таъсир этишга ҳаракат қилишлари мумкин. Масалан, Гитлер ва унинг сафдошлари бошчилигида Германиянинг ҳукмрон доиралари ўзларининг жаҳон устидан ҳукмрон қилишга қаратилган, ирқчиликка асосланган мақсадларини немис халқининг онгига сингдириб, бир аср давомида икки марта жаҳон урушининг сабабчисига айланди. Бундай вазиятда муайян сиёсий кучларнинг хатти-ҳаракатлари миллий онг ва руҳиятга, мамлакатдаги умумий кайфиятга улкан таъсир этади. Айни пайтда биз юқори сиёсий элита миллий онгида рўй берган ўпирилишни кузатяпмиз. Лекин у миллий онг ва ғояда деформация юз беришига олиб келса ҳам, унинг моҳиятини тубдан ўзгартириб юбора олмаслигини тарихий тажриба асослаб берди. Чунки унинг ижтимоий-маънавий заминлари вақтинчалик эҳтирос ва манфаатлардан устун туради. Миллий ғоядаги деформацияни баъзан кўпчилик маъқулласа ҳамки, вақти-соати келиб аллақандай абстракт ғурурнинг ўрнини номус, миллий жавобгарлик туйғуси эгаллайди. Шу сабабли ҳам ҳозир Германияда яқин ўтмишда халқнинг эътиқоди ва ҳиссиётига чуқур таъсир этган фашизм ғояларидан афсусланиш кайфияти кучайди. Бу эса ўз навбатида немис халқининг миллий ғояси ўзининг туб тарихий, маънавий илдизларига асосан қайтаётганлигидан гувоҳлик бериб турибди.

Миллий бирлик, бирдамлик тарихий хотирага ҳам таянади, яъни шахс ўз миллати олдида турган барча вазифаларни ўзининг бурчи деб қарашидан келиб чиқади. “Миллий мафкурани шакллантиришдаги энг катта манба - бу ҳаққоний ёритилган тарихдир” - деб юртбошимиз бежиз таъкидламаганлар¹.

Тарихий хотираси мустаҳкам, бой маданий меросига, қадриятларига, миллий маданиятига ҳурмати катта бўлган ахил, бирдам халқларда миллий ғоя ҳам теран ва барқарор бўлади. Манқуртлик ҳолатига тушиб, ўз тақдири ва тарихига бефарқ, қарайдиган халқларда ғоя бўлганда ҳам оммавий эътиқод даражасига кўтарила олмайди. Миллий бирликни англаш бирдамлик, фақат англанган миллий ғоя асосида бўлиши мумкин. Шу маънода атоқли украин файласуфи С.Крымскийга мансуб «ўз давлатчилигига эга бўлмаган этнос эркин тараққиёт даврини босиб ўтмайди»¹ деган фикрига қўшилиш керак.

Ўзбек халқи ғоясида одамларда юксак инсоний фазилатларни шакллантириш мақсадлари ҳам катта ўрин олган. Инсонпарварлик, ҳалоллик, меҳнатсеварлик, ҳақиқатга ташналик, иймонлилик, инсофлилик, виждонлилик, раҳм-шафқатлилик, меҳр-мурувватлилик, тежамкорлик, андишалилик, шарму ҳаёлилик маънавий камолот мезони сифатида қадрланган, беваларга, етим-есирларга, беморларга, мухтожларга ёрдам кўрсатиш энг савобли ишлар жумласига киритилган.

Қадимги аجدодларимиз комил инсон ҳақида бутун бир ахлоқий талаблар мажмуасини, жоиз бўлса ўзига хос «шарқона ахлоқ, кодекси»ни ишлаб чиққан. Комил инсон ғояси – ҳам миллий ҳам умумбашарий моҳиятга эга бўлган, одамзотга хос энг юксак маънавий ва жисмоний баркамолликни мужассам этган, уни ҳамиша эзгуликка ундайдиган олижаноб ғоядир. Бу ғоя нафақат алоҳида шахсларни, балки бутун-бутун халқларни юксак тараққиёт сари етаклаган, уларни маънавият ва маърифат бобида тенгсиз ютуқларга илҳомлантирган².

Унинг моҳияти инсоннинг инсонга бўлган адолатли муносабатидир. Машҳур мутафаккир сўфий Баховуддин Нақшбанд мухтож инсонга ёрдам кўрсатишни энг савобли иш деб ҳисоблаган. Унинг фикрича, сажда вақтида бирор одамга ёрдам бериш керак бўлса, дарҳол намозни тўхтатиб, ёрдамга ошиқиш керак. Шу сабабли инсонпарварлик миллий эътиқодимизнинг асосий

мезони бўлган. Миллатлар ғоялари умуминсоний манфаатлар ҳал этилишига ҳам ижобий таъсир этиши миллий ва умуминсоний манфаатларнинг муштарак жиҳатлари билан боғлиқ. Лекин бу дегани, ҳар кандай шароитда ҳам миллий ғояда миллий манфаатлар иккинчи ўринга суриб қўйилади, дегани эмас. Акс ҳолда ғоя умуман ўзининг таъсир кучи ва йўналтирувчилик қобилиятини йўқотган бўлар эди.

Ҳозир жаҳонда шундай вазият шаклландики, миллий давлатлар ўртасида адоватни кескинлаштириш йўли билан миллий манфаатларни асло ҳимоя этиб бўлмайди. Зеро миллий тараққиёт шу миллатнинг ўзида, мамлакатада мавжуд бўлган имкониятлар доирасидагина амалга ошиши ҳам мумкин эмас. Ҳар бир халқ, ўзининг мустақил давлатига эга бўлса ҳам, унинг борган сари эҳтиёжлари бошқа мамлакатлар ва халқларнинг иқтисодий, маънавий, сиёсий, ижтимоий ҳаётидаги манфаатлари билан боғланиш жараёни чуқурлашиб бормоқда. Улар миллатлар ҳам қанчалик бой тарихга, маданий меросга, иқтисодий ва ҳарбий қудратга эга бўлмасин, бошқа халқларни оёқ-ости қилиш, камситиш, бойликларини талаш йўли билан ўз кучи ва имкониятларини сақлаб қола олмайди. Бошқа халқлар тенг ҳуқуқли замонавий ҳамкорлик ва шериклик муносабатларида бўлиш ҳам миллий моҳиятидан келиб чиқади ва кўплаб халқлар, элатларнинг умумий манфаат ва мақсадлар йўлидаги ҳаракатини бир-бири билан боғлайди.

Миллий ғоя ўз моҳиятига кўра мураккаб маънавий жабҳа ҳисобланади. У этник бирликка мансубликни ифодаладиган оддий кундалик онг сифатида ҳам, миллат тарихи, тақдири, истикболи, манфаатлари, уларни амалга оширишнинг илмий асосланган йўллари кўрсатувчи назария кўриниши касб этиши ҳам мумкин. У оддий тасаввур, бурч, масъулият туйғуси сифатида кишиларни жипслашишига руҳий асос бўлса, назарий таълимот сифатида уларни муҳим вазифаларни бажаришга сафарбар этади. Унинг бирлаштирувчилик роли тарихнинг бурилиш даврларида айниқса катта аҳамият касб этади, халқнинг

онги, эътиқодига қанчалик чуқур сингганлиги худди ана шундай даврларда кўзга ташланади. Бундай даврларда (Ўзбекистан учун мустақилликнинг дастлабки жўшқин дамлари) ҳар бир миллат учун аниқ вақтнинг қиймати ниҳоятда ошади¹.

Миллий ғояда миллий маънавият тараққиётининг даражаси, моҳияти, имкониятлари ўз ифодасини топади. Шу сабабли умумий маданияти юксак, тарихий хотираси, миллий руҳи мустаҳкам, умуминсоний қадриятларнинг моҳиятини билган, улардан кенг фойдаланиш эҳтиёжларини чуқур англаган миллатгина асрлар оша ардоқлаб келган миллий ғояга асосланиб фаолият кўрсатиш имконига эга бўлади. Уни англамаслик, тараққиёт ва истикбол масалаларини ҳал этишда уларга таянмаслик — миллий маънавият ривожланмаганлигининг белгисидир. Шу сабабли миллий ғояни тараққиётнинг асосий шартига айлантириш йўли — маънавият ва мерос давр эҳтиёжлари ва имкониятлари, умуминсоний қадриятлар ва мақсадлар билан муштарак боғлаб ривожлантириб боришдир.

Бугунги кунда жаҳонда глобаллашувнинг тобора кучайиши инсон онги ва қалбини эгаллашга бўлган имкониятларни туғдирмоқда. Армия, ракета ва танкларнинг ўрнини “мафкуравий қурул”лар эгаллаб олмоқда. Демак, XXI аср асосан ғоя ва мафкураларнинг ҳукмронлигига таянади. Бу эса том маънодаги мустақиллигини сақлаб қолишга интиладиган давлатлар учун ниҳоятда муҳим. Зеро, “мафкуравий ўйин”лар орқали дунёни қайта тақсимлаш ишлари қудратли ахборот воситаларига эга бўлган давлатлар томонидан аллақачон бошлаб юборилган.

Мафкуравий жараёнларнинг тобора глобллашиб бориши гегемон давлатларнинг ҳам иқтисодий, ҳам сиёсий жиҳатдан кучайишига хизмат қилади. Шунинг учун улар ўргимчак тўри сингари бутун дунёни қамраб олаётган интернет, сунъий йўлдошли телеведениелари орқали ўзларининг курама маданиятини, мафкурасини бошқа халқлар, айниқса, ёшларнинг онги ва қалбига

турли таъсирли воситалар ёрдамида сингдирмоқда. Бунинг учун жаҳондаги турли хил халқаро марказлар миллиардлаб маблағларини аяётганлари йўқ. “Мафкуралар ўйини” ўт очувчи қуроллардан-да кўра, хавфли ва ўта шафқатсиз эканини биз араб дунёсида рўй бераётган воқеаларда аниқ кўриб турибмиз. Демак, мамлакату давлатлар, халқлар ва миллатлар ўртасига нифоқ солиш ва шу орқали уларни парокандаликка дучор этишда “мафкуралар ўйини” асосий роль ўйнамоқда. Бунда улар асосан онги ва қалбида бўшлиқ бўлган, ҳали дунёқараши тўла шаклланмаган ёшлардан фойдаланилмоқда.

“Ҳозирги даврда матбуот, оммавий ахборот воситалари шундай қудратли кучга айланмоқдаки, ўз келажагини ўйлайдиган ҳар қайси халқ ва миллат бунга сезмаслиги, ҳис этмаслиги мумкин эмас. Шу сабабли ҳам оммавий ахборот воситаларини замон талаблари асосида ривожлантириш, матбуот ва сўз эркинлиги принципларини амалда таъминлашга эришиш, матбуотда танқид руҳини кучайтириш биз учун энг муҳим мақсадлардан бири бўлиб қолмоқда”, деб ёзади давлатимиз раҳбари ўзининг “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарида¹. Дараҳақиқат, интернет ва телеведениенинг роли шу даражада ортиб кетдики, айрим халқаро марказлар “ахборот урушлари” орқали ўзларининг мақсадларини амалга ошириши оддий ҳолга айланмоқда.

Мисол учун, хориждан интернет ва сунъий йўлдошли телеведениелар орқали тарғиб ва ташвиқ этилаётган, намоёни қилинаётган бадиий ва ҳужжатли фильмлар, сериаллар, клиплар, қўшиқлар, ток-шоуларнинг ҳар бири ўзида “мафкура” ташийдиган. Биз хоҳлаймизми йўқми бу “мафкура”ли маҳсулот асосан ёшлар томонидан “истеъмол” қилинади. Айтиш керакки, бундай “жозибали” маҳсулотлар аудиторияларни “мафкуравий ўйин”ларга тайёрлаб беради. Шунинг учун бугунги кунда ёшларимизнинг онги ва қалбига Миллий ғояни сингдириш, уларни турли ғоявий ҳуружларга қарши тура оладиган қилиб тарбиялаш бугуннинг энг долзарб масаласидир. Шунинг учун юртимизни турли хил “мафкуралар ўйини” чангалига тушиб қолмаслиги учун ҳар томонлама

кучли ҳимоя тизимини шакллантириш ниҳоятда зарур.

Зеро, Президентимиз Ислом Каримов таъкидлаганидек, “... бизнинг миллий руҳимиз ва табиатимизга ёт ва бегона бўлган ана шундай “маданият” намуналарини фақат танқид ва инкор қилиш ёки уларни тақиқлаш билан бирон натижага эришиб бўлмайди. Бундай хатарлардан ҳаётимизни асраш, маънавий бўшлиққа йўл қўймаслик учун авваламбор эзгу инсоний ғоялар ва юксак маҳорат билан яратилган асарлар орқали халқимизнинг маданий савиясини юксалтириш, бошқача айтганда, бугун жаҳон майдонида юз бераётган кескин ақл-заковат ва истеъдод мусобақасида беллашувига қодир бўлишимиз шарт”. Демак, кескин ақл-заковат ва истеъдод мусобақасида беллашувга ҳар томонлама қодир ва тайёр туриш зарурати кун сайин, соат сайин ортиб бормоқда. Шу боис ҳам миллий ғояга бўлган эҳтиёж ортиб бораверади. Айнан мана шу ғоягина халқимизни, айниқса, ўсиб келаётган ёш авлодни ёт ғоя ва мафкуралардан ҳимояланишга ёрдам бера олади. Бунинг учун қандай чора-тадбирларни амалга оширмоқ керак, деган савол туғилади.

Биринчидан, республика матбуоти, хусусан, телевидение орқали намойиш этилажак хориж сериалларини қатъий саралашдан ўтказиш керак. Мазкур сериалларнинг аксарияти ўз халқининг, керак бўлса, давлатининг “маданият”ини, “мафкура”сини ташийти, бу фильмлар замирида миллий менталитетимизга зид “ғоя”лар ётади. Шунинг учун телевидение орқали намойиш қилинаётган ҳар бир фильм ва сериалларнинг “мафкура”си назорат қилиниши шарт¹.

Иккинчидан, буюк аجدодларимиз Амир Темур ва Темурийлар, Жалолиддин Мангуберди каби шавкатли сиймолар ҳақида кенг қўламдаги кино асарларини сифатли қилиб суратга олиш ва уларни кенг оммага намойиш қилиб бориш керак. Зеро, улуғ бобомиз Амир Темур энг оғир, зиддиятли бир пайтда тарих сахнасига чиқиб келди ва она Ватан озодлиги йўлида кураш олиб борди, юртни чингизийлардан тозалади, марказлашган давлат қурди. Бу ерда шуни

алоҳида таъкидлаш керакки, бу зот нафақат Туронни озод қилди, балки, ўнлаб халқлар, жумладан, Европа, Россия, Кавказ халқларининг тақдирида ҳам ижобий ўрин тутади.

Шунингдек, юрт мустақиллиги учун ўзини қурбон қилган жадиदчилик ҳаракати етук намоёндалари – Маҳмудхўжа Бехбудий, Абдурауф Фитрат, Файзулла Хўжаев, Абдулҳамид Чўлпон, Мунавварқори Абдурашидхонов, Абдулла Авлонийларнинг машақатли курашлари акс этган ҳужжатли ва бадиий фильмларни ишлаш ва кенг равишда тарғиб-ташвиқ қилиш зарур.

Учинчидан, Амир Темурнинг “Тузуқлар”ида илгари сурилган ғоялар, қарашлар мутахассис олимлар томонидан таҳлил этилиб, махсус ўқув қўлланмалар тарзида ёшларга ўқитилиши керак. Зеро, Амир Темурнинг миллий давлатчилигимизни юксалтиришдаги хизматлари, қарашлари бениҳоя қимматга эгадир.

Тўртинчидан, Президент Ислом Каримовнинг асарларида илгари сурилаётган ғоялар, сиёсий-фалсафий қарашлар тадқиқотчилар томонидан янада чуқур тадқиқ қилиниб, ёшларга махсус қўлланма ва ҳужжатли фильмлар тарзида етказилиши шарт. Зеро, миллий ғоянинг янада юксалишида, ҳар томонлама тараққий этишида Президент Ислом Каримов асарлари асос бўлиб хизмат қилади.

Хулоса қилиб шуни айтиш керакки, замон шиддат билан илгариламоқда, дунёдаги сиёсий-иқтисодий талотўплар авжига чиқмоқда. “Мафкуралар ўйини” таниқли сиёсатчи айтганидек, катта шахмат доскаси узра “гир” айланмоқда. Миллий ғояси бўлмаган халқлар, давлатлар мазкур ўйинларнинг “гирдоб”ига тушиб, сиёсий-ижтимоий, иқтисодий жиҳатдан парокандаликка тушиб қолаётир. Бундай мамлакатлардан “мафкура полигон”и сифатида фойдаланилмоқда. У ерда яшовчи аҳолининг туриш-турмуши эса тамоман издан чиқиб, биродарқушлик можароларга муккасидан кетмоқда. Махсус сценарийлар асосига қурилган бундай “саҳна”лар учун янгидан янги

“қурбонлар” тинимсиз изланмоқда. Шундай зиддиятли бир пайтда, мамлакатни, давлатни “ёмон кўз”лардан асраш, миллий ўзликни сақлаб қолиш, айниқса, ёшларни ёт, бузғунчи ғоялардан ихоталаш учун ҳеч қандай тўсиқлардан чўчимаслик, ҳеч қандай тазйиқлардан чекинмаслик зарур.

ХУЛОСА ВА ТАВСИЯЛАР

“Глобаллашув”, “Глобаллашув жараёнлари”, “Оммавий маданият” ва шунга ўхшаш тушунчалар бугунги кунда тез-тез кулоққа чалинмоқда. Бу тушунчаларнинг моҳиятини, аниқ мазмунини англаб етиш давр талабидир. Глобаллашув жараёни инсоният тараққиёт босқичида янги давр сифатида номоён бўлмоқда. Глобал (франц. global-умумий, латинча globus-шар) - бутун ер шарини қамраб олувчи; ҳар томонлама, тўлиқ, ялпи, универсал деган маънони билдиради. Глобаллашув турли мамлакатлар иқтисоди, маънавияти, маданияти, одамлари ўртасида ўзаро таъсир ва боғлиқликнинг кучайишидир.

Глобаллашув – бу аввало ҳаёт суръатларининг беқиёс даражада тезлашуви демакдир. Ҳозирги пайтда унинг ғоят ўткир ва кенг қамровли таъсирини деярли барча соҳаларда кўриш мумкин. Айниқса, давлатлар ва халқлар ўртасидаги интеграция ва ҳамкорлик алоқаларининг кучайиши, хорижий инвестициялар, капитал ва товарлар, ишчи кучининг эркин ҳаракати учун қулайликлар вужудга келиши, кўплаб янги иш ўринларининг яратилиши, замонавий коммуникация ва ахборот технологияларининг илм – фан ютуқларининг тезлик билан тарқалиши, турли қадриятларнинг умуминсоний негизида уйғунлашуви, цивилизациялараро мулоқотнинг янгича сифат касб этиши, экологик офатлар пайтида ўзаро ёрдам кўрсатиш имкониятларининг ортиши – табиийки, буларнинг барчасига глобаллашув туфайли эришилмоқда.

Глобаллашувнинг турли мамлакатларга ўтказётган таъсири ҳам турлича. Бу ҳол дунё мамлакатларининг иқтисодий, ахборот, маънавий салоҳиятлари ва сиёсати қандай экани билан боғлиқ. Ҳар бир ижтимоий ҳодисанинг ижобий ва

салбий томони бўлгани сингари, глобаллашув жараёни ҳам бундан мустасно эмас. Дунёда юз бераётган шиддатли жараёнларнинг ҳар бир мамлакатга ўтказаетган салбий таъсирини камайтириш ва ижобий таъсирини кучайтириш учун шу ҳодисанинг моҳиятини чуқурроқ ўрганиш, ундан фойдаланиш стратегиясини ишлаб чиқиш даркор.

Глобаллашувга қарши кураш истиқболини кўзлаган ҳар бир миллат учун ҳаётий заруриятдир. Лекин унинг жадал суръатлари дунё мамлакатлари ва уларда яшаётган халқлар, миллатларга ва инсонларнинг ўзаро таъсири ва боғлиқлигини кучайишга ўтказаетган таъсири оммавий тус олаётган шароитда уни бутунлай тўхтатиб қолишга инсониятнинг қурби етмаса керак. Чунки, жараён нафақат бошланди, балки оммавий тус олди, у ўз домига бутун жаҳон мамлакатлари ва уларда яшаётган халқларни тортиб бормоқда. Ундан бутунлай "кутилишнинг" иложи ҳам, имконияти ҳам ниҳоятда камайиб бормоқда.

Глобаллашаётган дунё, жадаллашаётган прогресс, фаровонлашаётган турмуш шахснинг жамиятдаги ўрнига, ижтимоий мавқеига путур етказмоқда.

Глобаллашув шароитида жаҳон халқларининг миллий-маданий қадриятлари уйғунлашиб, янги фаолият нормалари ва принциплари, қоидалари ва қадриятлари қарор топиб бораётганини кузатиш мумкин. Шунингдек, бугун "оммавий маданият" ниқоби остида ахлоқий бузуқлик ва зўравонлик, индивидуализм ва эгоцентризм ғоялари тарқала бошланди.

Мана шундай вазиятда одам ўз мустақил фикрига, замонлар синовидан ўтган ҳаётий-миллий қадриятларга, соғлом негизда шаклланган дунёқараш ва мустаҳкам иродага эга бўлмаса, ҳар турли маънавий таҳдидларга, уларнинг гоҳ ошкора, гоҳ пинҳона кўринишдаги таъсирларига бардош бериши осон эмас.

Ўз кучи ва имкониятларига таяниб, демократик давлат ва фуқаролик жамият қуриш йўлида улкан натижаларниқўлга киритаётган шунингдек, халқаро муносабатларда ўз ўрнига эга Ўзбекистон учун глобаллашув жараёнининг қатор ижобий хусусиятлари билан бирга, салбий томонлари ҳам

мавжудлигини эътиборга олиш керак. Бу ҳақда Президентимиз "Юксак маънавият — енгилмас куч" асарида шундай дейди: "Глобаллашув жараёнининг яна бир ўзига хос жиҳати шундан иборатки, ҳозирги шароитда у мафкуравий таъсир ўтказишнинг ниҳоятда ўткир қуролига айланиб, ҳар хил сиёсий кучлар ва марказларнинг манфаатларига хизмат қилаётганини соғлом фикрлайдиган ҳар қандай одам, албатта, кузатиши муқаррар". Глобаллашув жараёнида ғоявий, мафкуравий таҳдид кундан-кун кучайиб авж олиб бораётган экан, бу таҳдидлардан ҳимоя эса қурол-яроғ, замонавий техника эмас, аксинча ғоявий, мафкуравий тафаккурдир. Бу йўлда ёш авлодни маънавиятли инсонлар бўлиб шаклланишида барчамиз бирдек масъул бўлишимиз керак. Ёшларни мафкуравий иммунитетини кучайтириш учун нималарга эътибор қаратиш лозим?

Бу борада Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримов миллий истиқлол мафкурасини яратишдек ўта муҳим стратегик вазифани ўртага ташладилар. "Асосий Қонунимизда ижтимоий ҳаёт сиёсий институтлар, мафкуралар ва фикрларнинг хилма-хиллиги асосида ривожланади, дейилган. Ҳеч қайси мафкура давлат мафкураси мақомига кўтарилиши мумкин эмас. Бу конституциявий қоида бизнинг олдимизга миллий истиқлол мафкурасини яратиш вазифасини қўяди".¹

Миллий истиқлол мафкураси нималарга таянади деган масалага Президентимиз шундай жавоб берадилар: "Миллий истиқлол мафкураси халқимизнинг азалий анъаналарига, удумларига, тилига, динига, руҳиятига асосланиб, келажакка ишонч, меҳр-оқибат, инсоф, сабр-тоқат, адолат, маърифат туйғуларини онгимизга сингдиришга хизмат қилиши лозимлигини ҳеч қачон унутмайлик. Унда жамиятимиздаги барча кучлар, ҳаракатлар, жамоат ташкилотлари, аҳоли турли табақаларининг ўй-фикрлари, орзу-умидлари ўз ифодасини топмоғи лозим. У давлатимиз фуқароларини улуғ мақсад йўлида қалбан бирлаштиришга кўмаклашиши керак".²

Барча тарихий даврларда ҳам ёшлар тарбияси, уларнинг дунёқараши ва ўзлигини англаши масаласи мамлакат тараққиёти, мустақиллиги, келажагини кафолатловчи муҳим омил саналган. Абдулла Авлоний таъбири билан айтганда, "Тарбия биз учун ё ҳаёт – ё мамот, ё нажот - ё ҳалокат, ё саодат - ё фалокат масаласидир". Ёшлар тарбияси масаласи, айниқса бугунги даврда, глобаллашув жараёни ҳаётимизнинг барча соҳаларини қамраб олаётган шароитларда ниҳоятда муҳим аҳамият касб этмоқда. Тарих сабоқлари жамият тараққиётида ёш авлоднинг тарбияси савиясининг ўрнини нечоғлик муҳимлиги ҳар қандай даврда ҳам ўзининг маълум даражада исботини кўрсатган. Бу ўринда ўзбек халқининг буюк олими Абу Райҳон Беруний "Менга ёшларни кўрсатсангиз, мамлакатимиз эртаси қандай бўлишини айтиб бераман", деган ҳикматини аълоҳида такидлаб ўтиш жоиз. Бугунги кунда Ўзбекистон аҳолисининг 60 фоизидан ортиғини 30 ёшгача бўлган ёшйигит-қизлар ташкил этар экан, ёшлар жамият ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, маданий-маънавий янгиланишининг муҳим субъектларидан бўлиб, жамиятда содир бўлаётган мураккаб жараёнларга ўз таъсирини ўтказишда ва тараққиётни ҳаракатга келтиришда муҳим рол ўйнайди.

Мустақиллик туфайли жамиятимизда, айниқса, унинг маданий-маънавий, маърифий соҳаларида содир бўлаётган сифат ўзгаришлари ёшлар онги, дунёқарашига сезиларли даражада таъсир кўрсатмоқда. Шундай экан, мамлакат тараққиётида ўсиб келаётган ёш авлоднинг маънавий ва ахлоқий тарбияси ўта муҳим ўрин эгаллайди. Ҳозирги кунда жаҳон сиёсатида "мафкуравий кураш" тобора авж олиб бораётган бир даврда ёшларда "мафкуравий иммунитет"ни шакллантириш йўллари долзарб масала сифатида қаралмоқда.

Президентимиз "Юксак маънавият — енгилмас куч" асарида бу борада "оммавий маданият" деган ниқоб остида ахлоқий бузуклик ва зўравонлик, индивидуализм, эгоцентризм ғояларини тарқатиш, керак бўлса, шунинг ҳисобидан бойлик орттириш, бошқа халқларнинг неча минг йиллик анъана ва

кадриятлари, турмуш тарзининг маънавий негизларига беписандлик, уларни қўпоришга қаратилган хатарли таҳдидлар одамни ташвишга солмай қўймайди... Ёш авлод маънавий оламининг дахлсизлигини асраш учун уларни доимо сергакликка, огоҳликка ва хушёрликка чақириш, бундай таҳдидларга қарши ҳар томонлама чуқур ўйланган, пухта илмий асосда ташкил этилган, мунтазам ва узлуксиз равишда олиб бориладиган маънавий тарбия билан жавоб бериш мумкин.”¹

Мафкуравий иммунитетни шакллантиришда жамоат ташкилотларининг ҳам ўрни катта. Бу тарбияда уларнинг имкониятларидан кенг қўламда фойдаланиш даркор. "Юксак маънавият - енгилмас куч" асарида юртбошимиз таъкидлаганларидек: "Барчамизга аён бўлиши керакки, қаердаки бепарволик ва лоқайдлик ҳукм сурса, энг долзарб масалалар ўзибўларчиликка ташлаб қўйилса, ўша ерда маънавият энг ожиз ва заиф нуқтага айланади. Ва аксинча-қаерда хушёрлик ва жонкуярлик, юксак ақл-идрок ва тафаккур ҳукмрон бўлса, ўша ерда маънавият қудратли кучга айланади”.²

Биз ёшларни она Ватанга муҳаббат, бой тарихимизга, ота-боболаримизнинг муқаддас динига садоқат руҳида тарбиялаш учун, аввало, уларнинг қалби ва онгида мафкуравий иммунитетни кучайтиришимиз зарур. Токи ёшларимиз миллий ўзлигини, шу билан бирга, дунёни чуқур англайдиган, замон билан баробар қадам ташлайдиган инсонлар бўлиб етишсин. Ана шунда жоҳил кимсаларнинг "даъвати" ҳам, ахлоқ-одоб тушунчаларини рад этадиган, биз учун мутлақо бегона ғоялар ҳам уларга ўз таъсирини ўтказа олмайди.

Очиқ дарс ишланмаси

Мақсадлар: ўқувчиларни глобаллашув (глобализация) моҳияти билан, унинг омиллари билан таништириш, баҳсли саволлар бўйича ўз фикрини изоҳлаш кўникмаларини ривожлантириш.

Дарс тури: аралаш.

Дарснинг бориши.

I. Ташкилий қисм.

(Ўқитувчи кўллари билан глобусни кўтаради.)

- “Глобал” сўзи маъносини қандай тушунасизлар?

(Ўқитувчи дарс мавзусини эълон қилиб, унинг мақсадларини тушунтиради.)

Бугун биз қуйидаги асосий саволларни кўриб чиқамиз:

1. Глобаллашув нима?
2. Оммавий ахборот воситаларининг глобаллашув жараёнидаги роли.

II. Уй вазифасини текшириш

Олдин ўтилган мавзу юзасидан саволлар бўйича савол-жавоб ўтказилади (оғзаки):

Бир вақтнинг ўзида иккита ўқувчи жавоб беради. Ҳар бир ўқувчи навбат билан битта гапни айтади. Қолган ўқувчилар жавоб пайтида жавобларнинг мазмунини шартли белгилар билан белгилаб боришади.

Охирги гап айтиб бўлгандан сўнг, жавоб муҳокама қилинади ва баҳо қўйилади.

Охирги гапни қўшган ўқувчига қўшимча балл қўйиш мумкин.

III. Янги мавзунини ўрганиш.

Тақдимот асосида янги мавзу тушунтирилади.

1-асосий савол. Глобаллашув нима?

- Замонавий дунё хилма-хил ва серқиррадир. Қандай далилларни келтириш мумкин? (Ўқувчилар немисларнинг пухталиги ва батартиблиги, инглизларнинг расмийтапарастлиги ва анъаналарга риоя қилишлиги, французларнинг енгилтабиатлиги ва хушчақчақлиги, русларнинг бағрикенглиги ва таваккалга умид бағишлаганлиги, японларнинг ташқи эмоционал реакциясининг йўқлиги, ўзбекларнинг меҳмондўстлиги ва ҳоказоларни мисол қилиб келтиришади).

Агар имконияти бўлса, ўқитувчи мавзуга оид видеони, фильмни, тақдимотни кўрсатиши мумкин.

Ўқувчиларга сўз берилади. Улар жамият ҳаётининг турли томонларига оид кўлаб далилларни келтиришади. Шунингдек, жамият ҳаётидаги бирон-бир битта ўзига хос тавсифини олиш ҳам мумкин (масалан ўзбеклар менталитетининг асосий хусусияти).

- Бундай хилма-хилликни нима билан тушунтириш мумкин? (Табиий ва иқлимий шарт-шароитларнинг ҳар хиллиги, халқлар ва давлатлар томонидан босиб ўтилган тарихий йўлнинг ўзига хослиги, ташқи таъсирларнинг хилма-хиллиги, кўплаб қонуниятли ва тасодифий воқеалар, уларнинг ҳам доим ҳам ҳисобга олиб ва тушунтириб бўлмаслиги ва ҳқ.)

Замонавий жамиятда етакчи тенденция бўлиб нафақат ана шу хилма-хиллик фарқларининг чуқурлашуви, балки шунингдек глобализация (ёки интернационаллашув) ҳам ҳисобланади. Ҳодиса сифатида глобализация XIX аср охири -XX аср бошларида фаол ривожлана бошлади. Бу капиталларни чиқаришни кучайтиришда, халқаро монополияларни тузишда, ташқи савдонинг кенгайишида намоён бўлдики, бу ҳол хўжалик алоқаларининг интернационаллашувига олиб келди. Миллатлараро муомала ёки муносабатнинг

янги шакллари пайдо бўлди (Масалан, Парижда ўтказиладиган Ўзбек маданияти кунлари), сиёсий иттифоқлар вужудга келди (иккита ҳарбий-сиёсий блокнинг ташкил топиши) ва ҳоказо.

XX аср ўрталаригача давлатлар, айрим ҳолларда уларнинг юрисдикцияси остидаги тадбиркорлар халқаро муносабатларнинг асосий субъектлари бўлишди. Интернационаллашувдаги янги босқич XX асрнинг иккинчи ярмида содир бўлади. Бу даврда трансмиллий корпорациялар ва жаҳон молиявий марказлари ташкил топиб, шиддат билан ривожлана бошладилар. “Совуқ уруш” шароитларида классик ташқи сиёсат иккита катта давлат – АҚШ ва СССРнинг жаҳон ички сиёсатига айлана бошлади: уларнинг қарама-қаршилиги, конфронтацияси ёки улар ўртасидаги муносабатларнинг юмшатилиши сайёрамиздаги сиёсий иқлимни белгилаб берарди.

СССРнинг парчаланиб кетиши янгича геосиёсий реалликларга олиб келди ҳамда глобаллашув ривожининг тенденцияларига муҳим таъсир ўтказа бошлади.

Глобализация ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларини, жумладан, иқтисодиётни, сиёсатни, халқаро муносабатларни, ижтимоий соҳани, маданиятни, хавфсизликни ва бошқаларни қамраб олади. У бутун жаҳон ҳамжамиятининг истиқболларига катта тузатишлар киритади. Замондошларимизнинг бир қисми глобализацияга цивилизация мавжудлигига тўғридан-тўғри таҳдид сифатида қарашади ҳамда давлатлар ва олий мансабдор шахсларнинг глобализациянинг чуқурлашувига кўмаклашувчи барча тадбирларига қаршилик кўрсатишади. Бундай ҳаракатни аксилглобалистлар дейишади. Бу ҳаракат XX аср 90-чи йилларида шаклланди. Унинг иштирокчилари жаҳон иқтисодиётининг тараққиётида муқобил йўллари тарғиб этишади, манифестациялар ўтказишади, айрим ҳолларда, жумладан турли халқаро конференциялар ва форумлар ўтказиладиган пайтда, ҳатто экстремистик характердаги намоёишларни уюштиришади.

(Ўқувчи аксилглобалистларнинг сўнгги чиқишлари ҳақида ахборот беради, ёки ўқитувчи тарқатма дидактик материал сифатида даврий матбуот материалларидан фойдаланади. Ўқувчилар аксилглобалистлар ҳаракатининг мақсадлари ва мазмунини аниқлашлари керак, ўз жавобларини асослаб бериш учун аниқ далиллар келтиришлари шарт. Аксилглобалистлар ҳаракати айниқса “катта саккизлик” давлатлари бошлиқларининг саммитларини ўтказишда ёрқин намоён бўлади, чунки бу мамлакатлар жаҳон тараққиёти стратегиясини белгилашда асосий ролни ўйнайдилар)

Жамоатчилик фикри олдида бугун жаҳон ҳамжамиятининг янги шароитлардаги тараққий қилишини яхлит англаб етиш муаммоси турибди. Умумбашарий манфаатлар аҳамияти юксалиб кетган бўлса-да, замонавий жамиятлар ҳаётига ижтимоий, миллий-этник, гуруҳий зиддиятлар катта таъсир ўтказмоқда (масалан, Украинадаги русофоблик).

Вазиятнинг мантиққа тўғри келмаслиги шунда намоён бўлмоқда-ки, инсоният ҳануз ҳам глобал фожиа (ҳалокат)ларнинг олдини олиш учун ишончли воситаларни топганича йўқ, бундай фожияларнинг таҳдиди эса жамиятдаги турли тузилмалар, олдинги даврларда вужудга келган айрим ижтимоий механизмларнинг хатти-ҳаракатлари туфайли кучайиб кетиши мумкин. Масалан, халқаро терроризмга қарши кураш зарурати глобал аҳамият касб этиб қолди.

Глобализация ғанимлари бу курашдан фақат бой мамлакатлар ютади, деган фикрни аксиома, яъни исботга муҳтож бўлмаган ҳақиқат деб ҳисоблашади. Шунинг учун улар Ғарбни камбағал мамлакатлар билан бўлишишга чақирадилар. Акс ҳолда – куч ишлатиш таҳдиди вужудга келишини таъкидлайдилар.

Ўқитувчи: Энди иккинчи саволга ўтамыз.

2. Оммавий ахборот воситаларининг глобализация жараёнларидаги роли

(Ўқитувчи ўқувчиларнинг дарсликдаги матн билан мустақил

ишлашларини ташкиллаштиради. Бундан сўнг ўқувчилар топшириқларни бажаришади ва саволларга оғзаки жавоб қайтаришади.

Шунингдек, ўқитувчи “ОАВни “тўртинчи ҳокимият” деб аташади. Бунга нима учун “тарафдор” ва “қарши” бўлганингизни асослаб, далилар келтиринглар”, деган муаммоли саволни ўртага ташлаб, муҳокама, баҳс уюштириши мумкин.)

Демак, ОАВ, айниқса телевидение коммуникациялари, бугунги кунда турли масалалар бўйича жамоатчилик позицияларини шакллантириш борасидаги муҳим восита ҳамда замонавий жамиятни глобаллаштиришдаги энг муҳим омиллардан бири ҳисобланади.

IV. Ўрганилган материални мустаҳкамлаш

(Ўқувчилар дарсликдаги саволларга жавоб беришади. Ўқитувчи дарс якунини чиқаради.)

Уйга вазифа.

Дарслик. Тегишли параграф.

Хайрлашув.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

I. Президент асарлари, қонуний ҳужжатлар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. - Т.:Ўзбекистон, 2012
2. «Олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида» Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори. // Халқ сўзи. 2011 йил 21 май.
3. Каримов И.А. Буюк келажакимизнинг ҳуқуқий қафолати.// Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. 2-жилд. — Т.:Ўзбекистон, 1996.
4. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт қафолатлари. — Т.: «Ўзбекистон», 1997.
5. Каримов И.А. Тарихий хотирасиз келажак йўқ. — Т.: «Шарқ», 1998.
6. Каримов И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир.3-жилд. -Тошкент.: "Ўзбекистан" 2000
7. Каримов И.А. Хушёрликка даъват // Озод ва обод ватан, эркин ва фаровон ҳаёт – пировард мақсадимиз.—Т 8. — Т.: Ўзбекистон, 2000.
8. Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкураси — халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир.// Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт — пировард мақсадимиз. Т.8. -Т.: Ўзбекистон, 2000.
9. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг 16 йиллик мустақил тараққиёт йўли. «Халқ сўзи» газетаси, 2007 йил 31 август.
- 10.Каримов И.А. Юксак маънавият — енгилмас куч. — Т.: «Маънавият», 2008.

II. Илмий, илмий-оммабон, ўқув, ўқув-услубий, бадиий адабиётлар

11. Гафуров У. Ёшларни интернет оркали тарқатилаётган бузғунчи ғоялардан асрашнинг маънавий-маърифий шакллари (Президент И.Каримовнинг "Юксак маънавият- енгилмас куч" асари асосида) // "Ёшларни ахборот-психологик хуружларидан ҳимоя қилиш технологиялари: назария ва амалиёт".-Т.; 2012.
12. Кузовков Ю.В. Глобализация и спираль истории. – М.,2010.-Т.(часть) 2.
13. Кукаркин А.В. Буржуазное общество и культура. Под общ. ред. А.Н.Яковлева. — М.: «Политиздат», 1970.
14. Массовая литература и кризис буржуазной культуры Запада (Сборник статей). — М.: «Наука», 1974
15. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. -Т.: Ўзбекистон, 2000.
16. Отамуратов С., Отамуратов С.С. Ўзбекистонда маънавий-рухий тикланиш. — Т.: «Янги аср авлоди», 2003
17. Отамуратов С. Миллий ривожланиш фалсафаси (сиёсий-фалсафий қирралари). — Т.: «Akademiyа», 2005
18. Отамуратов С. Глобаллашув ва миллат (сиёсий-фалсафий таҳлил). — Т.: «Янги аср авлоди», 2008.
19. Отамуратов С. Глобаллашув ва миллий-маънавий ҳавфсизлик. — Т.:Ўзбекистон, 2013
20. Патрик Дж. Бьюкенен. Смерть Запада. Перевод с английского А.Сергеева. — М.: 2005.
21. Пирогов Г. Культурная агрессия. — М.: 1986
22. Саидов У. Глобаллашув ва маданиятлараро мулоқот. — Т.: [«Akademiyа»], 2008.
23. Сафоева С. Глобаллашув жараёнининг ижтимоий ҳаёт соҳаларига

таъсири. // Глобаллашув жараёнида жамиятни демократлаштиришнинг сиёсий, фалсафий-ҳуқуқий масалалари. –Тошкент: Фалсафа ва ҳуқуқ нашриёти, 2006, -276ет.

- 24.Смольская Е.П. «Массовая культура»: развлечение или политика? — М.: «Мысль», 1986.
- 25.Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? «The Clash Civilizations?». М.,1993.
- 26.Қаҳҳорова Ш. Глобал маънавият – глобаллашувнинг ғоявий асоси. – Т.: “Тафаккур” нашриёти, 2009.
- 27.Қорабоев У. Маданият масалалари. — Т.: Узбекистан миллий энциклопедияси, 2009.

III.Газета ва журналлардаги мақолалар

- 28.Баграмов Э. Нация и национальная психология. // Азия, №36, 1993, С.17.
- 29.Волкогонова О.Д. Русский национализм: политический проект для России. // Свободная мысль. №1, 2005, с.35.
- 30.Игнатенко А. Зеленый интернетционал. Экстремизм в компьютерной сети (с). НГ-Религии. Дайджест НГРД, электр.версия прил.к «НГ» Номер 003 (3) от 07 апреля 1999 г.
- 31.Комилов Н. Дунёни меҳру муҳаббат қутқарар. // «Тафаккур». 2008, 3-сон. 16-б.
- 32.Крымский С.Б. Метаисторические ракурсы философии истории. // Вопросы философии. №6, 2001, С.39.
- 33.Нажмиддин Комил. Дунёни меҳру муҳаббат қутқарур. // “Тафаккур”. 2008. № 3. 10-17-б.
- 34.Одилхонова Ш. «Оммавий маданият» нима? // «Тафаккур». 2010, №2. 85-86-б.
- 35.Рашковский Е. Пласты нетерпимости: философские заметки. // Вопросы

философии, №4, 2003, С. 63

36. Саидов У. Оломон маданияти. // «Тафаккур». 2008, № 2. 4-9-б.
37. Самаров Р. Ахборот-психологик хавфсизлик // “Муҳофаза”, 2009, №09 (59). 14-15-б.
38. Тошбоев О. «Оммавий маданият» таҳиди. // «Тафаккур». 2008, №1. 16-21-б.
39. Федотова В. Г. Меняющийся мир и глобализация (окончание) // Знание. Понимание. Умение. — 2005. — № 2. — С. 94-104.
40. Худойбергганов А. Сиёсий глобаллашув: шаклланиш негизлари ва намоён бўлиш хусусиятлари. // Жамият ва бошқарув. 2009, №4.
41. Шухрат Ризо. Хайрихоҳлик бош мезон бўлса... // «Тафаккур». 2010, №3. 4-15-б.
42. Эркаев А. Глобаллашув: ахборот хуружи ва оммавий маданият. // «Тафаккур». 2008, №4. 10-17-б.
43. Хувиллаётган кинотеатрлар. Қаердасиз, томошабинлар? // «Дунё» газетаси. 2010, 22 (435)-сон.
44. Ҳайдаров Б. Тақлид фазилятми ёки қусур. // Муштум (Ўзбекистон кулгу ва ҳажв журналі). 2009, №6. 6-б.
45. Аргументы и факты. 2011, №6.
46. Аргументы и факты. 2011, №4.
47. Аргументы и факты. 2011, №8.
48. «Тафаккур». 2011, 1-сон.

IV. Интернет сайтлари

49. www.karnod.uz
50. www.fikr.uz
51. www.wikipedia.org
52. www.google.co.uz

М У Н Д А Р И Ж А

Режа

Кириш

Адабиётлар таҳлили

1-БОБ. ГЛОБАЛЛАШУВНИНГ МИЛЛАТ ВА МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ ХАВФСИЗЛИККА ТАЪСИРИ

1.1. Глобаллашув ва миллат

1.2. Глобаллашув даврида “оммавий маънавият” ва унинг муаммолари

2-БОБ. ГЛОБАЛЛАШУВ ШАРОИТИДА МАЪНАВИЙ КОНЦЕПЦИЯ ВА МИЛЛИЙ ҒОЯ МАСАЛАСИ

2.1. Глобаллашув даври маънавий концепциясининг асосий мотив ва ғоялари

2.2. Миллий-маънавий хавфсизликни таъминлашни умуммиллий ғояга
айлантирувчи омиллар

2.3. Глобаллашув даврида ёшлар онги ва қалбини ёт ғоялардан асрашда миллий ғоянинг ўрни

Хулоса ва тавсиялар

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати